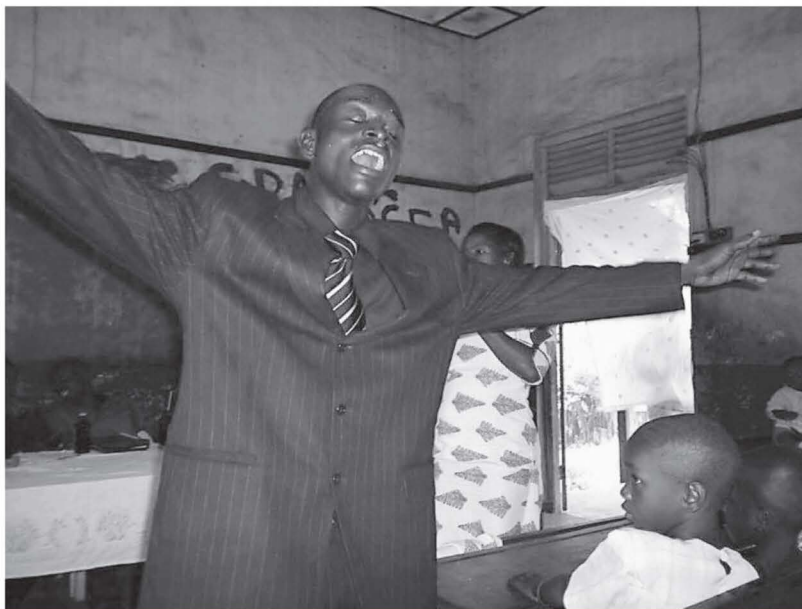

DET TEOLOGISKE FAKULTET
KØBENHAVNS UNIVERSITET

TEOL

INFORMATION

Nr. 45 februar 2012

Indholdsfortegnelse

Siden sidst af dekan, professor, dr.theol. Steffen Kjeldgaard-Pedersen	3
Om at undervise i Bibelens aktualitet af lektor, cand.theol. Geert Hallbäck	6
Kristendom, historie, demokrati. En kirkehistorisk disputats om Hal Koch af videnskabelig assistent, cand.theol. Tine Reeh	10
Salmesang og salmeundervisning af adjungeret professor, ph.d. Peter Balslev-Clausen og lektor, cand.theol. Hans Raun Iversen	14
Sjelesorgens rom. Ny masteruddannelse i sjelesorg ved Det Teologiske Fakultet i København af professor, cand.theol. Johan S. Grevbo	18
Ny studie af de danske landsbykirkers brug og indretning på reformationstiden af dr.theol. Martin Wangsgaard Jürgensen	22
Mer än tecken af ph.d., domkyrkokaplan i Lunds domkyrka Lena Sjöstrand	26
Præster, velstand og status i Ghana af adjunkt, ph.d.. Karen Lauterbach	30
Øieblikkelig afregning: Ligeftemme meddelelser hos den sene Kierkegaard af SK2013 koordinator, ph.d.-stud., cand.mag. Thomas Fauth Hansen	34
Kierkegaard, væren og kærligheden af professor, ph.d. DD George Pattison	38
Kierkegaard og det globale? af ph.d. K. Brian Söderquist	41
Et nyt netværk for Kierkegaardforskning i de nordiske lande af forskningslektor, ph.d., dr.phil. & theol. Jon Stewart	43
Kalender Ved Lone Steffensen	47

TEOL-information udgives af Det Teologiske Fakultet, Københavns Universitet, og udkommer to gange årligt, i februar og september. TEOL-information distribueres gratis til udvalgte offentlige og kirkelige institutioner samt til indenlandske universiteter, gymnasier, hovedbiblioteker og pressen. Bladet kan rekvireres ved henvendelse til Axel Carin på tlf.: 35 32 36 09.

Meninger, der tilkendegives i TEOL-information, gengiver de enkelte forfatteres synspunkter og er ikke nødvendigvis udtryk for redaktionens holdning.

Ansvarshavende redaktør: Dekan, professor, dr.theol. Steffen Kjeldgaard-Pedersen.

Redaktion: professor, dr.theol. Mogens Müller.

Layout og sats: Specialtrykkeriet Viborg

Tryk: Specialtrykkeriet Viborg. *Oplag:* 3500

Artikler, der offentliggøres i TEOL-information, kan citeres med angivelse af kilde.

Forside: Præsten Edward Owusu-Ansah under gudstjeneste i en lille pentekostal kirke. Gudstjenesten fandt sted i et klasselokale på en skole i Kumasi, Ghana.

Fotograf: Karen Lauterbach.

**Det Teologiske Fakultet,
Købmagergade 44-46, Postboks 2164
1150 København K.
Tlf.: 3532 3961
Fax: 3532 3600
www.teol.ku.dk**

Siden sidst

Af dekan, professor, dr.theol. Steffen Kjeldgaard-Pedersen

Fakultetet kunne i september glæde sig over, at flere end 130 havde valgt at studere teologi. Det er længe siden, at vi har taget imod så mange nye studenter. Og for første

gang i mange år blev der optaget flere mænd end kvinder. Fakultetet søger gennem et omfattende studiestartprogram at hjælpe de nye studenter godt i gang med studierne, og heldigvis synes de fælles anstrengelser at bære frugt. I hvert fald er tilfredsheden blandt de nye akademiske borgere udtalt.

Fra efterårssemesteret har fakultetet overtaget den propædeutiske undervisning i latin og græsk og ansat to lærere, nemlig filologen Carsten Weber-Nielsen, der har den daglige ledelse af sprogundervisningen og selv underviser i græsk, og teologen Lars Christian Vangselev, som står for hovedparten af latinundervisningen.

Ligeledes fra efterårssemesteret ansattes Anne Katrine de Hemmer Gudme som adjunkt i Det Gamle Testaments Eksegese og Carl Axel Aurelius, tidligere biskop over Göteborgs stift, som tidsbe-

grænset deltidslektor i Kirkehistorie. Den 1. januar 2012 tiltræder to MSO-professorer i Det Nye Testaments Eksegese, nemlig Gitte Buch Hansen og Jesper Tang Nielsen. Som postdocer er Andre Sonnichsen og Karen Lauterbach blevet ansat ved Center for Afrikastudier, og fra den 1. januar kan fakultetet glæde sig over yderligere tre postdocer med eksterne bevillinger, nemlig Tine Reeh, som støttes af Carlsbergfonden og tilknyttes ved Afdeling for Kirkehistorie, samt Iben Damgaard (Carlsbergfonden) og Mads Peter Karlsen (Det Frie Forskningsråd/Kultur og Kommunikation), som begge vil have hjemme på Afdeling for Systematisk Teologi.

Fakultetet har i de senere år haft et pænt stort antal ph.d.-studerende, og siden sidst er tre nye kommet til, nemlig Martin Friis, hvis projekt hører under Afdeling for Bibelsk Eksegese, samt Thomas Fauth Hansen og Christian Hjortkjær, som begge vil udarbejde deres afhandlinger på Søren Kierkegaard Forskningscenteret. I den forbindelse må også nævnes, at lektor Pia Søltøft, som er forskningscenterets daglige leder, er blevet valgt som formand for ph.d.-udvalget og udpeget til leder af fakultetets ph.d.-skole.

Akademisk fik efteråret en markant begyndelse med professor Gerd Theissens stærkt besøgte semesteråbningsforelæsning, *Forståelsen af Bibelen i den moderne verden* (trykt i Dansk Teologisk Tidsskrift 2011 hefte 4). Den 5. oktober holdt professor George Pattison, Cambridge, tiltrædelsesforelæsning som adjungeret professor i forbindelse med et seminar om prædikenen arrangeret af det nye Center for Kirkeforskning. I semesterets løb forsvarede Lena Sjöstrand sin ph.d.-afhandling, *Mer än tecken – Atmosfär, betydelser og liturgiska kroppar*, og Martin Wangsgaard Jürgensen sin doktorafhandling, *Changing Interiors: Danish Village Churches c. 1450 to 1600*. I slutningen af januar promoveres lektor Hans Raun Iversen til æresdoktor ved Uppsala Universitet. Fakultetet ønsker alle tre hjerteligt tillykke med den akademiske hæder. Ved Universitetets årsfest i november tildeltes professor Eike Wolgast, Heidelberg, den teologiske æresdoktorgrad under henvisning til hans fortjenstfulde bidrag til udforskningen af reformationen i Tyskland og den tyske universitetshistorie. Endelig er det en glæde at kunne meddele, at fakultetet har antaget en af Tine Reeh forfattet, stor afhandling om Hal Koch til forsvar for den teologiske doktorgrad. En dato for forsvaret er i skrivende stund endnu ikke fastlagt, men forventeligt finder det sted i slutningen af maj.

Københavns Universitet har vedtaget en ny strategi for årene 2012-2016. Den har forud for bestyrelsens endelige vedtagelse også været behandlet i nævn, råd og udvalg på Det Teologiske Fakultet, hvor vi sideløbende har arbejdet med en revision af fakultetets egen langtidspan. Stu-

dienævnet er ved at have færdiggjort en revideret studieordning for den teologiske kandidatuddannelse. Den skal træde i kraft den 1. september 2012 og forventes ledsaget af en række ændringer i studieordningen for bacheloruddannelsen, ligeledes til ikrafttræden den 1. september.

Fakultetet kom ud af 2011 med et pænt overskud og har også budgetteret med et overskud for 2012. Nedbringelse af udgifterne til administration, tilbageholdenhed ved nybesættelse af ledigblevne stillinger og større eksterne bevillinger er forklaringen på den gode økonomi, men billedet kan hurtigt ændre sig, og det er ikke utænkeligt, at årene efter 2012 kan blive magre. Der afsendes fra fakultetet årligt ansøgninger om eksterne bevillinger i et omfang, som beløbsmæssigt svarer til den samlede omsætning. Det er kun muligt, fordi dygtige medarbejdere bruger megen tid og mange kræfter på at få finansieret deres projekter. I mange tilfælde lykkes det, og fakultetet skylder under alle omstændigheder medarbejderne stor tak for deres flid med ansøgningerne. Imidlertid er det ikke uden videre godt, at de eksterne bevillinger er kommet til at spille så afgørende en rolle. Den tid, der bruges på at skrive ansøgninger, burde rettelig og hellere bruges på forskning og undervisning. Der er et problem her, som kun kan løses ad politisk vej. Indtil det sker, må vi glæde os over, at der kan være hjælp at hente fra uventet hold. Således er der indgået aftale med Novozymes om finansiering af en postdocstilling ved Søren Kierkegaard Forskningscenteret.

Mange gode kræfter har i 2011 været brugt på at forberede fakultetets udflytning til Sønder Campus på Amager, for-

venteligt ved årsskiftet 2015/2016. Byggeriet er nu planlagt og beskrevet langt ned i detaljen, og det har vist sig, at et sådant projekt kræver medvirken af næsten alle i huset i Købmagergade. Undertiden har det været både udfordrende og fornøjeligt. F.eks. fremkaldte en udskrevet konkurrence om indretningen af et gårdhaverum en række kreative, muntre og velgenemtanke forslag. Men sagen har også sine mindre lyse sider som f.eks. kassation af dele af fakultetets bogbestand.

Med strategi, langtidspan og byggeprojekt har fremtiden i den grad lagt beslag på opmærksomheden og ressourcerne, at vi helt glemte at se tilbage og markere fakultetets 40 års jubilæum i Købmagergade. Måske hang det også sammen med, at fakultetet efter skybruddet i juli har måttet undvære sit festlokale i kælderen i nr. 44. I januar vil de omfattende vandskader være udbedret, så kælderlokalet igen kan tages i brug af studenterne, fakultetet og de mange foreninger, som holder deres møder dér.

Københavns Universitet har nu atter seks fakulteter, to store „våde“ og fire „tørre“, hvoraf et er stort og tre relativt små, med Det Teologiske Fakultet som det mindste. Sådant er det efter storfusionen på det våde område. Den vedtagne fusion er fagligt begrundet, og sådan må det også være på et universitet. Men selv her støder man på det managementvanvid, som efterlyser vidløs handlekraft og med trylleord som „synergi“ og „rationaliseringsgevinst“ trods al erfaring og hævder, at stort er godt. „Fordyrende, fordummende og fortvivlende“, udtalte en professor om udviklingen på Århus Universitet. Men vil man tage ved lære i København? Det tror og håber vi. Skal der være teologi på universitetet, skal der også være et teologisk fakultet. Den enkle sandhed er, at det er sådan, man får mest og bedst teologi for pengene. Måtte 2012 for fakultetets venner, studenter og medarbejdere blive et godt år!

Om at undervise i Bibelens aktualitet

Af lektor, cand. theol. Geert Hallböck

Bibelen er en gammel bog; den er blevet til i en sammenhæng, der er ganske fremmedartet i forhold til vores tid. Derfor skal man vide noget om den tidshistoriske baggrund for at forstå Bibelen. Men når vi overhovedet beskæftiger os med Bibelen, og når studiet af Bibelen optager en stor del af det teologiske studium, er det, fordi Bibelen også er en aktuel bog. Det gælder naturligvis i gudstjenesten og i anden kirkelig sammenhæng. Men det gælder også i kulturen, hvor Bibelen stadig er motiv for kunstnerisk bearbejdelse i et omfang, der kan overraske, når man er vant til at betragte det danske samfund som gennemsekulariseret.

Jeg er ret sikker på, at den eksegetiske undervisning giver studenterne en klar fornemmelse af Bibelens fremmed- og fortidighed. Til gengæld er jeg bange for, at vi lader studenterne i stikken, hvad Bibelens aktualitet angår. Vi tager den vel for givet, men vi inddrager den sjældent i undervisningen; og vi giver ikke studenterne redskaber til at håndtere aktualite-

ten. Det er et problem, lærerne i Det Nye Testamente har drøftet nogen tid, og vi har ikke noget endeligt bud på, hvordan vi kan råde bod på denne mangel. For at få et erfaringsgrundlag udbød jeg imidlertid i foråret 2011 et kursus med den usædvanlige og måske lidt kluntede titel *Hvordan kan man undervise i Bibelens aktualitet?* Der var dog den fordel ved titlen, at den klart signalerede, at der var tale om et undervisningsmæssigt eksperiment.

Synkroner metoder

Kurset var struktureret omkring fire områder, som hver på deres måde kan siges at forholde sig til bibelens aktualitet: 1) Aktualiserende metoder, 2) Hermeneutiske modeller, 3) Bibelens reception i kunst og kultur og 4) Bibelens institutionelle brug.

Det er stadig sådan, at de *diakrone* metoder dominerer bibelundervisningen på universitetet. *Dia-kron* betyder gennemtid, så det drejer sig om metoder, der tager højde for, at Bibelen er blevet til i et tidsmæssigt forløb. Ud over de klassiske historisk-kritiske metoder drejer det sig også om en række socialvidenskabelige metoder. Fælles for disse metoder er, at de skærper bevidstheden om teksternes

fortidighed. Under det store metodiske nybrud i 1970'erne blev en række *syn-krone* metoder imidlertid også introduceret i faget. *Syn-kron* betyder sam-tid, så det drejer sig om metoder, der betragter teksterne uafhængigt af det historiske forløb. I stedet for primært at læse teksterne som kilder, læser man dem som meddelelser til en læser.

Den *semiotiske* analyse undersøger, hvordan teksterne frembringer og kommunikerer betydning. Tanken er, at det sker ved hjælp af nogle mekanismer, der ikke er bundet til tid og sted, men fungerer som en slags betydningens grammatik til alle tider. I kurset præsenterede jeg den fransk-litauiske semiotiker A. J. Greimas' analysemodel. Det er en teknisk præget model, der kræver en vis øvelse for at kunne bruges, men som til gengæld er i stand til at analysere enhver tekst som en betydningsmeddelelse.

Ved siden af den semiotiske analyse findes også en bredere *narrativ fortolkning*, der læser teksten i forhold til en række narrative parametre: aktører, iscenesættelse, plot og i særdeleshed den implicite forfatter og den implicite læser. Det er klart, at en sådan narrativ fortolkning passer bedst til en fortællende tekst. Men jeg viste, hvordan den også kan anvendes på en brevttekst, idet brevtteksten kan opløses i et underforstået narrativt forløb.

Hermeneutiske modeller

Hermeneutikken filosoferer over, hvordan gamle tekster vedbliver med at være aktuelle. Erfaringen viser, at nogle tekster stadig opleves som aktuelle. Det gælder Bibelen, men også teksterne i den literære kanon. Hvordan kan det gå til? Og

hvordan griber man fortolkningen af sådanne tekster forsvarligt an? Det overvejes af hermeneutikken, der altså beskæftiger sig med gamle teksters 'oversættelighed' til en ny tids læsere.

En model er den, man finder hos filosofen Heidegger og teologen Bultmann. Den går ud fra en kløft mellem gammel tekst og nutidig læser, men søger det mødepunkt, som tekst og læser trods alt har til fælles. For at sige det kort og uden mellemregninger er det *forståelsen af eksistensen*, der for Bultmann og Heidegger udgør fællespunktet mellem tekst og læse. Teksten indeholder en bestemt forståelse af den menneskelige eksistens, og læseren er interesseret i sin egen eksistens. I denne fælles interesse mødes tekst og læser, således at fortolkningen af teksten også altid bliver en fortolkning af læseren.

Mit eget bud på et hermeneutisk fællespunkt angår drivkraften bag teksten. Hvad er det for et *ubehag*, der har frembragt teksten, vil jeg spørge. Jeg går nemlig ud fra, at det er et eller andet ubehag – et eller andet, der ikke passer, som får forfatteren til at frembringe teksten. Teksten er forsøget på at overkomme ubehaget. Og jeg tænker mig, at det er dette produktive ubehag, læseren skal genkende. Hvis ubehaget på en eller anden måde er genkendeligt, 'siger teksten en noget'; hvis det derimod ikke er genkendeligt, forekommer teksten en ligegyldig.

Der er imidlertid en anden hermeneutisk tænkning, der bestrider kløften mellem fortidig tekst og nutidig læser. Det er filosofen Gadamer's forestilling om tekstens *virkningshistorie*. Teksten møder os nemlig aldrig ufortolket. Teksten er altid allerede fortolket, når vi læser den, så det

er i realiteten denne fortolkede tekst, vi møder. Og den er netop aldrig fortidig. Teksten befinder sig ikke i en fjern fortid, men den befinder sig i sin fortolkede tilstand altid midt i nutiden. Læserens tilegnelse af teksten forholder sig derfor altid til den aktuelle fortolkning, som er en virkning af tekstens stadige fortolkninger. Virkningshistorien er altså ikke historien om tekstens virkninger (*Wirkungshistorie*), men slutpunktet i det historiske forløb af virkninger fra tekstens tilblivelse til den sidste aktuelle fortolkning (*Wirkungsgeschichte*).

En selvstændig udfoldelse af denne opfattelse finder man hos den tidligere professor i dansk litteratur Erik A. Nielsen. Hans seneste bog, *Kristendommens retorik. Den kristne digtningens billedformer*, København 2009, indgik derfor i kursets pensum.

Bibelens reception i kunst og kultur

Fra Gadamer er skridtet ikke langt til at undersøge, hvordan Bibelen rent faktisk bliver brugt i nutidens kunst, litteratur, film osv. Her er der altså tale om at iagttage, hvordan Bibelen i praksis stadig er aktuel, idet den indoptages og bearbejdes i den aktuelle kunst og kultur. Vi valgte et eksempel fra litteraturen, nemlig den modernistiske roman *Hyrder* af Peter Seeberg fra 1970, der på ret kryptisk vis smelter bibelske referencer sammen med en helt minimalistisk nutidshistorie. Som eksempel på filmisk bibelreception valgte vi Lars von Triers *Dogville*, der kan opfattes som en allegori over Det Nye Testamente som helhed, fra evangeliernes kærlige Jesus til apokalypsens dømmende Messias. Og hvad billedkunsten angik, var vi så heldige, at Kastrupgård

viste en udstilling af Peter Brandes med motiver fra lidelseshistorien: *Transformation*, som vi således kunne inddrage i undervisningen.

Institutionel sammenhæng:

Kirke og skole

Sidste del af kurset fokuserede på Bibelen i institutionel sammenhæng. Her tænkes både på kirken og på skolen. Ud fra en ret sen indskydelse tog jeg spørgsmålet om *bibeloversættelse* op, fordi det i høj grad tydeliggør, hvad der er på spil i en aktualisering af Bibelen. Forskellige typer af bibeloversættelse blev præsenteret fra den helt tekstnære 'udtryksbaserede' oversættelse til den friere 'meningsbaserede' oversættelse, som *Den Nye Aftale* (Bibelselskabet 2007) repræsenterer, og som jeg selv har et hovedansvar for.

Hvad den kirkelige brug af Bibelen angår, havde vi besøg af en præst, der fortalte om prædikenforberedelsen, der både indeholder en besindelse på bibelteksten i dens fortidighed og i dens nutidighed. I prædiken skal bibelteksten imidlertid ikke alene gøres nutidig, den skal også gøres helt aktuelt relevant i forhold til dagsituationen i samfund og menighed.

Endelig så vi på Bibelens placering i skolernes religionsundervisning. Jeg havde håbet at få besøg af en gymnasielærer, men det glippede, så vi måtte nøjes med at se på de forskellige undervisningsbekendtgørelser.

Evaluering

Ved kursets slutning var deltagerne ret klare i mælet, hvad deres anbefalinger angik. De ville hilse et selvstændigt kur-

sus i metode og hermeneutisk teori velkomment. De kunne også godt tænke sig, at de synkrone metoder blev anvendt konsekvent i en tekstgennemgang. Til gengæld frarådede de at inddrage hermeneutisk teori i tekstgennemgangen. Det kom bag på mig, da meningen med den hermeneutiske teori netop er, at den skal udmønte sig i den konkrete tekstfortolkning. Studenterne mente imidlertid, at det ville være uoverkommeligt at få noget ud af både den hermeneutiske teori og den konkrete tekst i et enkelt undervisningsforløb.

Der var en positiv holdning til at inddrage aktuel kunstnerisk reception i undervisningen. Både selvstændige kurser om Bibel og litteratur, film, billedkunst osv. og inddragelse af eksempler fra kunsten i en tekstgennemgang (fx at afslutte en gennemgang af Matthæusevangeliet med en visning af Pasolinis film om Mat-

thæusevangeliet) var af interesse. Selvstændige kurser skulle helst varetages både af en eksegetisk lærer og en lærer med speciale i den pågældende kunstart.

Det viste sig at oversættelsesproblematikken tiltrak sig overraskende stor interesse, så det er helt sikkert noget, vi bør satse på at inddrage i undervisningen. Til gengæld var der en klar afvisning af at inddrage prædikenperspektivet i undervisningen. Studenterne oplevede tydeligvis, at det ville overskride den grænse, der bør være mellem kirke og universitet. Til gengæld blev det efterlyst, at formidling i bredere forstand blev inddraget i undervisningen.

Dette er naturligvis ikke det sidste og endegyldige svar på, hvordan undervisning i Bibelens aktualitet kan foregå. Men der er taget en første begyndelse og indhentet nogle erfaringer, som jeg håber mine kolleger vil gøre brug af fremover.

Kristendom, historie, demokrati.

En kirkehistorisk disputats om Hal Koch.

Af videnskabelig assistent, cand.theol. Tine Reeh

To af det 20. århundredes danske teologer med størst folkelig gennemslagskraft, Kaj Munk og Hal Koch, blev ikke kendt for deres teologi. Munk var præst men erindres som

skønlitterær forfatter og national martyr. Kochs tekster om demokrati er blevet kanoniseret, og hans omfattende arbejde med historie i værker som Gyldendals Verdenshistorie, Schultz' Danmarkshistorie og Politikens Danmarkshistorie har fungeret som standardværker både på biblioteker og i private hjem. Denne afhandling om Hal Koch tager imidlertid udgangspunkt i, at han var teolog.

Koch opfattes ofte som en tvetydig skikkelse. Hvis han var en fjende af det nazistiske Tyskland – hvorfor gik han så ikke ind i det illegale modstandsarbejde? Hvis han ikke var liberalteolog – hvorfor skrev han så aldrig i Tidehverv? Han er blevet kaldt en totalitær demokrat og en sekulær teolog, og for at få det til at gå op er han blevet set som en overgangsskikkelse eller en person, der foretog radikale „vendinger“. Spørgsmålet er imidlertid,

om Kochs tilsyneladende tvetydighed skyldes eftertidens ikke altid hensigtsmæssige kategorier og stereotyper – både når det gælder besættelsestiden, og når talen er om den danske kirke- og teologihistorie i første halvdel af det 20. århundrede?

Afhandlingen „Kristendom, historie, demokrati. Hal Koch 1932-1945,“ som er antaget til forsvar for den teologiske doktorgrad, søger at give svar på dette spørgsmål gennem en kirke- og teologihistorisk undersøgelse. Der tegnes et teologisk portræt af hovedpersonen selv. Men på grund af Kochs teologiske og politiske engagement i sin samtid fremstår han desuden både som en katalysator for og som et eksempel på de generelle tendenser i det åndshistoriske krigskompleks fra 1914 til 1945.

Det er afhandlingens synspunkt, at Kochs arbejde og indsats karakteriseres af kontinuitet, at kontinuiteten er bestemt af hans teologiske udgangspunkt, og at hans teologi og kristendomsforståelse er en forudsætning for hans samfundengagement. For at forstå Kochs bidrag til sin tids diskussioner om samfundsindretning er det derfor frugtbart at medtænke det bagvedliggende teologiske ærinde. Og

for at forstå det teologiske ærinde er det nødvendigt at medtænke den historiske kontekst, det er formuleret i.

Kristendom

Undersøgelsen tager udgangspunkt i Kochs arbejder fra årene 1932-1945. Det gælder de talstærke trykte titler fra denne periode, men afhandlingen fremlægger også en del upublicerede og hidtil ikke undersøgte tekster, der kan fortjene interesse. Det drejer sig særligt om hans forelæsninger om kirkehistoriens teologiske karakter samt hans prædikener fra disse år.

Koch begyndte efter kandidateksamen at studere et af de varme emner i den samtidige akademiske teologi, nemlig forholdet mellem kristendom og kultur i oldkirken. I sin disputats om Origenes flytter Koch imidlertid fokus fra spørgsmålet om, hvorvidt Origenes var kristen eller ej, til spørgsmålet om, hvorledes Origenes tænkte og forstod kristendommen. Som 32-årig placerede Koch sig med dette arbejde centralt i den internationale forskning, og i en dansk sammenhæng lykkedes det ham med disputatsen at genindføre de teologiske perspektiver i kirkehistorieskrivningen.

Selvom Koch så åbenlyst havde valgt en akademisk teologisk løbebane, så vidner hans arkiv om en ikke ubetydelig virksomhed som prædikant. De bevarede prædikener peger på en markant indflydelse fra henholdsvis Martin Luther og den unge dialektiske teologi. Dette billede stemmer overens med Kochs fyldige notater fra 1930'ne, der viser, at han drev flittige studier af ikke kun Luther selv men også af samtidens tyske og nordiske lutherforskning.

Koch var særligt optaget af Luthers tanker om retfærdiggørelse af nåde gennem troen alene, spørgsmålet om den frie vilje, kaldelseslæren, kirkesynet, et kristenmenneskes frihed samt distinktionen mellem åndeligt og verdsligt regimente. Kochs forståelse af Luther fik ham allerede i mellemkrigstiden til at afvise enhver tanke om en særlig kristen etik samt ikke at bare acceptere men ligefrem argumentere for en sekularisering af samfundsordningen – et synspunkt han stod temmelig alene med blandt samtidens teologer og kirkefolk.

Foruden den skarpe lutherske prægning kom, at Koch allerede tidligt i 1920'erne var blevet afgørende ramt af den unge tyske dialektiske teologi. Selvom Koch læste både Tidehverv og Zwischen den Zeiten var det alle ligheder til trods særligt det sidste, der øvede indflydelse på Koch og hans forkyndelse.

Historie

Hal Koch blev doktor i en sjældent ung alder, men på denne tid var der kun to stillinger i kirkehistorie i Danmark. Det professorat, der først kunne forventes ledigt, var i dansk og nordisk kirkehistorie. Koch valgte derfor at begynde nogle studier af kirke og stat i dansk middelalder, som skulle kvalificere ham til stillingen.

I mellemkrigstiden havde den radikale historiker Erik Arup gjort dansk middelalder til en slagmark i historieskrivningen, og samfundsomvæltninger i Rusland, Italien og Tyskland var med til at sætte forholdet mellem stat og religion på dagsordenen. Koch havde med andre ord endnu en gang valgt at opsøge hvad man kunne kalde et brændpunkt.

Det hænger snævert sammen med

Kochs opfattelse af historieskrivningens opgave. Ligesom den tyske historiefilosof Wilhelm Dilthey sonderer Koch mellem studier af natur og kultur eller mellem „Erklären“ og „Verstehen“. Historie-skrivning handler ikke kun om objektivt at indsamle og registrere fakta, men enhver historiker har bevidst eller ubevidst forskellige relevanskriterier. Således bærer enhver fortidsbeskæftigelse ikke kun vidnesbyrd om fortiden men også om historikerens egen forståelseshorisont og samtid.

Det betyder for Hal Koch ikke, at der på nogen måde kan dispenseres for en historisk-kritisk metode, men det betyder, at historikeren ved valget af materiale og ved de spørgsmål, han stiller til kilderne, aldrig er uden forudsætninger. En kirkehistoriker har en interesse for kir-kens fortid, og af en teologisk kirkehisto-rie vil Koch ydermere ønske, at den er interesseret i noget, der har relevans for den aktuelle kirkes forkyndelse – i bred forstand.

Såvel historie som kirkehistorie kan ifølge Koch bruges til erkendelse af virkelighed eller vilkårene for den menneskelige eksistens. Som sådan har de begge et hermeneutisk potentiale og kan desuden fungere som korrektiv til urigtige anskuelser eller ligefrem til modsigelse af falsk forkyndelse i samtiden.

Forholdet mellem fortidsbeskæftigelse og relevanskriterium kan også ses i Kochs beskæftigelse med N.F.S. Grundtvig. Han indledte sit arbejde med Grundtvig i slutningen af 1930'erne, og her var hans relevanskriterium kirkehistorisk, hvorfor han betoner det kirkeligt-historiske syn og året 1825. Men efter 9. april 1940 ændrer Koch sin modtager-

gruppe fra de teologiske studenter til hele Danmarks ungdom, og samtidig ændres konteksten for hans tale fra at være en mere snæver teologisk diskussion til en offentlig samfundsdiskussion.

I denne situation forskyder han beto-ningen i sin fremstilling af Grundtvigs udvikling baglæns fra 1825 til 1810-11. Krisen 1810-11 fører ifølge Koch Grundtvig til menneskelivets grænse og til en begyndende erkendelse af, hvad menneskets vilkår er. Koch bruger histo-rien som *magistra vitae*, og i den forbindelse foretager han en form for sekulari-sering af sin sprogbrug. Han betoner de eksistentielle og almenmenneskelige temaer hos Grundtvig frem for de kirkelige eller traditionelt kristne. Hal Kochs arbejde med Grundtvig afspejler en diplo-matisk øvelse i på den ene side ikke at gøre sig selv ugyldig i en teologisk sammenhæng og samtidig forsøge at åbne for nye læsere.

Demokrati

Hal Koch søgte med de kendte forelæs-ninger i efteråret 1940 at løfte Grundtvig ud af de snævre kirkelige grundtvigske miljøer. Det banede vejen for, at Grundtvig blev bragt ud til brede dele af den danske befolkning og blev en identitets-markør ikke kun for de kirkelige retning-er men også for såvel venstre som højre i det politiske spektrum. Men forelæsning-erne blev også anledning til, at Koch selv påtog sig et medansvar for sin samtids samfundsudvikling.

I mellemkrigstiden havde Koch blandt andet i aviskronikker og anmeldelser advaret imod den „absoluteringsdrift“ i europæisk tænkning, der ikke kun var synlig på det religiøse men også på det

politiske område. Det var denne drift, Koch søgte at modarbejde under besættelsen. Han hævdede, at det konkrete menneskelige samfund var en relativ og tidsbundet størrelse, der burde styres af fornuften og ikke af hverken totalitarisme eller henholdsvis national, kristelig for ikke at nævne kommunistisk idealisme.

Hans definition af demokrati som samtale faldt i en konkret historisk kontekst umiddelbart efter befrielsen, hvor nazismen nok var slået men kommunismen stod som den stærkeste militærmagt i Europa. Blandt andre Kochs professor-kolleger Jørgen Jørgensen og Mogens Fog argumenterede i den landsdækkende presse vedholdende for en såkaldt kommunistisk demokratiopfattelse, hvor en begrænsning af ytringsfriheden og den politiske frihed blev hævdet at være nødvendig.

Koch vender sig imod enhver opfattelse af stat eller øvrighed som noget absolut. Samfundsordningen bør være en sekulær indretning og øvrighedens opgave er at sikre ret og billighed til gavn for næsten og fællesskabet – og så er vi tilbage ved det teologiske synspunkt og Luther. Man kan læse Hal Kochs bog om demokrati som et moderne protestantisk fyrstespejl.

Hal Koch er blevet kaldt en mand med et stort nutidsengagement. Afhandlingen viser, at skønt hans engagement i sin tids samfund og kultur indskrev ham i den politiske danmarkshistorie, så var han i udgangspunktet kirkehistoriker og teolog. Koch løser ikke og prætenderer heller ikke at have en løsning på problemet om forholdet mellem kristendom og kultur. Spændingen består. Men hans egen historie kan fungerer som et bidrag til belysning af sagen.

Salmesang og salmeundervisning

Af adjungeret professor, ph.d. Peter Balslev-Clausen og lektor, cand. theol. Hans Raun Iversen

Salmesang på retur eller?

Indtil Folkeskoleloven af 1975 var Folkeskolen forpligtet til i løbet af skoletiden at lære sine elever ca. 120 salmer og bibelske sange. Selv om mange skoler ikke helt har levet op til de officielle krav, især i årene op mod 1975, har Folkeskolen indtil for en lille menneskealder siden givet sine elever en solid kirkelig indføring, hvor salmerne har haft en central placering. Der blev sunget hver dag i skolen, til morgensang og i timerne, og når børnene kom i kirke, kendte de ikke mindst salmerne og har følt sig hjemme, dvs. som en del af fællesskabet i kirken.

Det var dengang grundlovens paragraf 4 havde et reelt indhold! Salmesangen har stået relativt stærkt i Danmark indtil for få årtier siden. Så sent som i midten af 1990'erne viste en nordisk undersøgelse, at danskerne lå meget klart foran de an-

dre nordiske folk både med hensyn til kendskab til salmer, glæde ved at synge salmer og faktisk brug af salmer. Senest har den nye minister for børn og undervisning meddelt, at hun ikke vil forbyde de sidste rester af salmesang til morgenbrug i de skoler, der stadig holder traditionen i hævd. Der er heller ikke ret meget at komme efter.

Da salmesangens folkelige styrke står og falder med skolens indsats, er der god grund til pessimisme på salmesangens vegne. Rapporter fra begravelsessamtaler m.v., der underbygger pessimismen, er der mange af. Der er dog også modbevægelser, fx med Skole-kirke-tjenesternes mange gode salmeforløb – og øjensynligt en slags renaissance for salmesangen i ganske brede dele af kirkernes virksomhed. Selv om vi måske ikke har én meget stor salmedigter i blandt os, så har vi i hvert fald mere end tolv ganske produktive salmeskrivere. Det ses bl.a. i samlingen *Tredjedagens lyse rum* fra 2001 og senest i *Lysets utålmodighed* med salmer til de gammeltestamentlige læsninger fra 2011. Måske er de nye salmer ved at fortrænge Kingo, Brorson og Grundtvig, selv om tilløbene til direkte at genskrive forgængernes salmer, som Grundtvig

gjorde det, endnu kun er få og små. Der er bevægelse i tingene, men vi ved sandt at sige ikke, hvordan bevægelsen ser ud – endstige, hvor den går hen. Det vil vi søge at skaffe mere viden om gennem en salmebrugsundersøgelse, som gerne skulle gennemføres i foråret 2012.

Vi vil gerne spørge 500 repræsentativt udvalgte præster om sognets brug af Den Danske Salmebogs og andre salmer i den danske folkekirkes gudstjenester og kirkelige handlinger gennem to kirkeår. Samtidigt undersøges kirkernes tekstlæsninger, organisternes melodivalg, hvilke salmer der anvendes i konfirmandundervisning, kor og arrangementer samt i frimenigheder og frikirker.

For 20 år siden undersøgte Det Teologiske Fakultet ved Københavns Universitet, hvilke salmer der blev valgt til gudstjenester og kirkelige handlinger af 170 præster i folkekirken gennem to kirkeår. Siden da er der udkommet en ny salmebog (2002), ligesom både kirke og samfund har udviklet sig markant. Den planlagte nye undersøgelses formål er at give svar på, hvad der karakteriserer salmebrugen i kirkerne i dag, og hvordan den har udviklet sig siden 1991. Undersøgelsens hovedspørgsmål er: Hvad bliver der reelt sunget i og omkring kirkerne i Danmark, idet en lang række andre spørgsmål samtidig belyses:

- Er de nye salmer i Den Danske Salmebog kommet i brug, og hvilke andre sange og salmer bliver benyttet?
- Hvordan har salmesangen udviklet sig siden den undersøgelse, der blev foretaget for 20 år siden forud for tilblivelsen af den ny salmebog, den nye alterbog og de senere års satsning på salmesang i folkekirken?

- Er der forskel på, hvilke salmer der anvendes ved højmesser og andre gudstjenestetyper?
- Er der en karakteristisk rækkefølge i salmerne ved folkekirkelige gudstjenester og kirkelige handlinger?
- Hvor meget fylder forskellige temaer som lovprisning, bøn, synd, frelse, skaberværket, årtiderne osv.?
- Hvilke salmer bliver sunget mest ved højtiderne, begravelser, vielser og dåb?
- Hvordan spiller præstens anciennitet, køn og alder ind på salmevalget?
- Hvilken betydning har det, om kirken ligger i en storby, i en forstad, i en mindre by eller på landet?
- Hvilke former for brugerinddragelse er der ved salmevalget?
- Hvilke salmer lærer konfirmanderne – og hvilke kan de bedst lide?
- Hvilke melodier bliver oftest anvendt?
- Hvilke salmer synges især af kor og ved salmesangsarrangementer?
- Og hvilke salmer synges i frikirker og frimenigheder?

Resultaterne vil blive tilgængelige på tre måder:

- En lang række resultater vil blive tilgængelige på Center for Kirkeforskningens hjemmeside under Det Teologiske Fakultet ved Københavns Universitet. Oplysningerne stilles også til rådighed for www.dendanskesalmebogonline.dk
- Der vil blive udgivet en grundbog i hymnologi. Den vil henvende sig både til kommende præster og organister, til præster og organister, der søger inspiration, og til andre med interesse for salmer, salmesang, og hvad der bliver sunget i kirkerne.

- Endelig vil adjungeret professor i hymnologi, provst Peter Balslev-Clausen fremlægge en sammenfattede monografi, hvor undersøgelsens resultater sættes ind i deres historiske sammenhæng.

Salmeundervisning med ny lærebog

Den nyere tradition for salmeundervisning på Det teologiske Fakultet blev grundlagt af Niels Knud Andersen (1916-1987), der var professor i kirkehistorie 1957-1986. Han tog initiativ til oprettelsen af Den Danske Salmeregistrant, som betyder, at Det Teologiske Fakultet har landets bedste historiske kildesamling til salmestudiet, og til oprettelsen af Salmehistorisk Selskabs tidsskrift *Hymnologiske Meddelelser*, der blev udgivet fra fakultetet senest med Peter Balslev-Clausen som ansvarshavende redaktør frem til 2005. Siden er det udgivet fra Teologisk Pædagogisk Center som *Hymnologi. Nordisk Tidsskrift* med Ove Paulsen som redaktør. Niels Knud Andersens undervisning resulterede i et kuld af salmekyndige teologer, som siden har båret salmestudiet videre. Én af dem er biskop Erik Norman Svendsen, der var formand for den samlede kommission, der førte til den nye salmebog fra 2003. En anden er Sthen-kenderen Jens Lyster, hvis arbejde blev anerkendt med æresdoktorgraden fra fakultet i 2008.

Velvidende, at salmerne også har vigtige litterære og musikalske sider, har salmeundervisningen på fakultetet især samlet sig om salmerne som teologiske tekster. Den største indsats er gjort fra kirkehistorien, hvor salmerne udgør én af de allerbedste kildegrupper. Her har Peter Balslev-Clausen virket siden 1981,

først som ekstern lektor og med enkelte frikøbsperioder fra præste- og provstearbejdet og siden 2003 som adjungeret professor i salmekundskab. Salmer af kvalitet som de danske er også ypperlige dogmatiske tekster. Salmebogen indeholder ikke alene en enestående samling tekster fra hele kirkens historie, den har også en enestående folkelig udbredelse og brug. Det er ikke for ingenting, den er blevet kaldt Den danske Folkekirkens egentlige bekendelsesskrift. Ud fra dette synspunkt har professor Theodor Jørgensen brugt salmer som grundlag for undervisning i dogmatik. Også som produktiv bibelbrug kan salmerne studeres, sådan som det senest er gjort i Svend Bjerg og Søren Holsts *Den gyldne harpe. Poetisk teologi i Davids og Grundtvigs salmer* fra 2011.

Det kan med føje hævdes, at salmesang er folkekirkens vigtigste praksis- og kommunikationsform. Derfor burde salmestudiet også stå centralt i faget Praktisk Teologi, der blev obligatorisk i teologistudiet fra 1989. Sådan er det ikke helt gået. Dels måske fordi, der er så meget andet at tage fat på, dels fordi salmestudiet har været så godt varetaget af kolleger fra andre fag. I dag, hvor Theodor Jørgensen er gået på pension, og hvor også Niels Knud Andersen-eleverne rykker op i alderen, er der brug for at se på, om vi kan samle kræfterne til at grundlægge en ny tradition i salmestudiet på Københavns Universitet – og gerne også andre steder, fx i efteruddannelsen og organistuddannelsen. Det er derfor, vi har taget initiativ til udarbejdelse af en ny, tværfaglig lærebog i hymnologi – den første af sin art herhjemme. Her vil vi søge at føre de forskellige traditioner for teologiske salmestudier sammen med de

bedste traditioner fra litteratur- og musikstudierne med deltagelse af dygtige folk som lektor Erik Skyum-Nielsen fra danskstudiet på KU og professor Inge Marstal fra Musikkonservatoriet.

Vi tænker os et overvejende empirisk udgangspunkt i bogens Del I, hvor det skal dokumenteres, hvad sang i almindelighed og salmesang i særdeleshed betyder – og hvordan, hvad og hvor meget der faktisk synges i Danmark, hvad angår salmer. Vi ved ikke på alle punkter så meget som ønskeligt, men der er dog en del faktisk at fremlægge. Den samlende ide er således, at vi i Del I synliggør en omfattende – historisk, kulturelt, kirkeligt, kropsligt etc. betinget – velfungerende, dynamisk (foranderlig!) og givende – praksis, så at sige på egne præmisser og i mange sammenhænge.

Del II anlægges lidt mere traditionelt historisk og akademisk, idet vi her fremdrager salmesangens litterære og musikal-

ske traditioner og kriterier samt dens kirke- og gudstjenestehistoriske baggrund, som fortsat er virksom. Synsvinklen fra Del I føres videre, for så vidt salmesangens praktiske betydning i forskellige faser og udgaver prioriteres i bidragene.

Del III bevæger sig fra den overvejende beskrivende fremlæggelse af indsigter og synspunkter mod det præskriptive, hvor der også kan udfoldes ideer og tanker om salmesangens fremtid under forskellige former. Også her skal bidragene dog fastholde en principiel (akademisk) vinkling, selv om der her samtidig bliver plads til at tænke kreativt omkring den danske tradition for salmesang.

Det er vigtigt, at hver af bogens tre dele giver en sammenhængende oversigt. Ligeledes må hvert afsnit samles omkring så klare hovedpointer, at læseren (herunder eksamensstuderende!) kan få fat i centrale hymnologiske indsigter og synsvinkler.

Sjelesorgens rom

Ny masterutdannelse i sjelesorg ved Det teologiske Fakultet i København

Av Tor Johan S. Grevbo

Få fagområder er omgitt av så mange misforståelser og diffuse forestillinger som sjelesorgens felt. Samtidig er det fylt med en rekke store forventninger, også i Dan-

mark. Personlig vil jeg hevde at „Fremtidens kirke må være sjelesorgens kirke“, noe som egentlig har vært en gjennomgangsmelodi i hele kirkens historie, om ikke alltid like vespilt.

Allerede den underlige blanding av misforståelser og forventninger knyttet til sjelesorgen, skulle tilsi at det er på høy tid med en videreførende sjelesorgutdannelse på masternivå i Danmark. Først da kan sjelesorgens mange dimensjoner og perspektiver bli løftet frem og drøftet skikkelig.

Jeg har selv skrevet en omfattende bok om „Sjelesorgens vei“ til orientering i dette mangfoldige landskapet. I denne kortfattede informasjonsartikkel vil jeg ta utgangspunkt i en annen billedbruk, nemlig „Sjelesorgens rom“. Hvilket rom er det man beveger seg inn i om det står *Sjelesorg* over døren, eventuelt i den tra-

disjonelle latinske utgave: *Cura animarum*?

Stort rom

Det første – og kanskje også viktigste – er å slå fast at det dreier seg om et stort rom. Sjelesorg markerer ikke en liten, intim krok av kirken og verden, innrettet for noen spesielt interesserte. I den kristne utgave, som det her dreier seg om, er sjelesorgen møtestedet mellom Guds og vår virkelighet i alle tenkelige fasetter. „Alt som angår menneskelivet, angår Guds hjerte, og derfor sjelesorgen“, har en biskop formulert saken på klassisk vis (Johannes Smemo).

Dette tilsier at sjelesorgen inneholder en mengde hovedperspektiver og biperpektiver som masterutdannelsen vil løfte frem. Når disse forvaltes på grunnlag av den trenige Guds gjerning og et kristent menneskesyn i en kirkelig/diakonal kontekst som er åpen for konkrete mennesker og deres liv i smått og stort, foregår sjelesorg i praksis. Den retter seg altså mot alle aspekter ved menneskelivet og dets relasjoner til Gud, medmennesker, en selv, skaperverket og den sosiale omverden.

For å fange helheten har man historisk

talt både om sjelesorgens generelle og spesielle side. Den *generelle* sjelesorg er uttrykk for det møtet som skjer mellom Gud og mennesker i alle kirkelige livsyttringer (forkynnelse, gudstjenesteliv, sakramentforvaltning, undervisning, kausalialia, kristent hverdagsliv osv.), mens den *spesielle* sjelesorg gjerne begrenser seg til samtaler med ett eller flere medmennesker bak lukkede dører, og bruken av eventuelle rituelle elementer i denne forbindelse. At den spesielle sjelesorg særlig vil belyses i masterutdannelsen (slik den utspiller seg i menighet, på sykehus og i andre sammenhenger), betyr imidlertid ikke at rommet dermed blir mindre og trangere.

Plass for det interteologiske og tverrfaglige

Som teologisk disiplin står sjelesorgen i nær forbindelse med sine nabo-disipliner innenfor den praktiske teologi, men i høy grad også med de øvrige teologiske fagområder. Den mottar og gir avgjørende impulser til/fra systematisk teologi, bibelfag og kirkehistorie. Disse bånd vil den utlyste masterutdanning styrke på en unik måte sammenlignet med andre internasjonale curricula på feltet.

Samtidig forpliktes sjelesorgen av sitt fundament og praksisfelt til å være åpen for impulser fra ikke-teologiske fagområder som bidrar til økt forståelse av enkeltmennesker og samfunn, og som kan utvikle metodiske ferdigheter med sjelesørgersk relevans. Den teologiske og kirkelige ramme for dette engasjement vil imidlertid hele tiden være medreflektert. Typisk for fakultetets masterutdanning er at den åpner for tverrfaglige impulser fra et bredt kulturelt felt, altså ikke

bare fra psykoterapeutiske dialogpartnere selv om disse er meget viktige.

Med disse interteologiske og tverrfaglige impulser utvikler sjelesorgen sin egen romslige (!) faglige identitet, nettopp tilpasset det store rom den hører hjemme i.

Praktisk anvendelig

Hvis man ser på de hovedelementer som får sjelesorgen til å fungere godt, gjelder det å holde sammen fag, person og praksis på en fruktbar måte. Den akademiske forankring av utdannelsen vil sørge for at det faglige ikke blir underrepresentert, men samtidig vil utdannelsen være opp-tatt av at den teoretiske refleksjon alltid har øye for praksisfeltet og den som skal utøve sjelesorgen.

Det betyr blant annet at deltagerens egne erfaringer og problemstillinger vil få stor plass, og at mye av undervisningen vil ha dialogkarakter. Sentrale metodiske grep vil også bli presentert. Videre er det lagt opp til en sideløpende supervisjon, ivaretatt av kvalifiserte sjelesorgveiledere.

Kompetansen i sjelesorgrommet

Den brede kompetanse som det store sjelesorgrom krever av dets fremste beboere, kan stikkordsmessig knyttes til i noen få utfordrende hovedpunkter. Disse representerer en slags konsensus når det gjelder fagkrav blant dagens fremste sjelesorglærere, og griper selvsagt noe over i hverandre:

1. *Teoretisk kompetanse*, knyttet til sjelesorgens faglige profil, dens teologiske fundament og arbeidsområder og nyttige tverrfaglige impulser.

2. *Personrelatert kompetanse*, knyttet til kjennskapet til en selv på godt og ondt (inkl. egne begrensninger) og til innlevelse i andre menneskers personlighet og livssituasjon.
3. *Kommunikasjonsmessig kompetanse*, knyttet til evnen til å etablere gode, lyttende relasjoner og så utfolde disse på en metodisk fruktbar måte, som regel i samtalens form.
4. *Hermeneutisk kompetanse*, knyttet til å forstå „levende menneskelige dokumenter“ i deres unike egenart og konkrete problemer og gleder.
5. *Åndelig (spiritual) kompetanse*, knyttet til å kunne åpne seg på rett måte for den åndelige dimensjon som det sjelesørgeriske møtet ofte aktualiserer.
6. *Historisk kompetanse*, knyttet til å kunne se sjelesorgen i et mye større perspektiv enn vår egen levetid og å frigjøre den fra en ødeleggende nær-synthet.
7. *Samtidskompetanse*, som skal bidra til at vi ikke dermed drukner i fortiden og glemmer særtrekkene ved den tid vi lever i nå.

Alle disse punkter vil klinge med under masterutdannelsen, men selvsagt med svært ulik styrke. Gjennom tilpassede skriftlige oppgaver vil den enkelte kunne prioritere egne ønsker om fordypning.

Hovedtemaer og lærere

Hovedtemaene for de tre moduler á 14 dager med kompakt undervisning vil være:

Modul 1: Sjælesorgens faglige profil og teologiske fundament (januar 2013)

Modul 2: Praktiske utfordringer og tværfaglige impulser – med særlig henblik på psykologi og psykiatri (august 2013)

Modul 3: Praktiske utfordringer og tværfaglige impulser – med særlig henblik på trossdimensionen og de sjælesørgeriske samtaler (januar 2014)

Grunnbok for hele utdannelsen vil være min bok fra 2006 „Sjelesorgens vei. En veiviser i det sjelesørgeriske landskap – historisk og aktuelt“, som snart kommer i nytt opplag. Den orienterer bredt om ulike sjelesørgeriske innfallsvinkler og hovedretninger. Hele masterutdannelsen ønsker å stimulere til en tilsvarende åpenhet, som også inkluderer bredden av tverrfaglige impulser. På dette grunnlag kan så den enkelte sjelesørger antagelig finne sin egenforetrukne vei på et forsvarlig grunnlag.

Det er trukket inn en rekke lærere med ulik fagbakgrunn og teologisk profil. Dette er ment å skulle stimulere utdannelsens indre dialog og den enkeltes faglige utvikling.

Det finnes ingen videreførende sjelesorgutdanning med en helt tilsvarende profil noe annet sted i verden, og jeg inviterer med dette til et spennende utdannelsesprosjekt på et viktig – og ofte forsømt – teologisk fagområde.

Konkret informasjon

Nærmere informasjon om utdannelsens innhold, timeplan, lærere, studiekrav, økonomi osv. finnes på www.teol.ku.dk/uddannelser/efteruddannelse_master Det er også laget en egen brosjyre.

Henvendelse for ytterligere informasjon kan rettes til lektor Hans Raun Iversen

(hri@teol.ku.dk) og hospitalspræst Karsten Thomsen (kft@km.dk), som også er amanuensis på masterforløpet.

Tor Johan S. Grevbo

Professor cand.theol. Høyskolen Diakonova Oslo (Diakonova University College).

Han har undervist i Danmark siden 1985, særlig i Århus, København og på

TPC. I 1997-98 var han gjesteprofessor i praktisk teologi i København. Tidligere har Grevbo blant annet vært menighetsprest, førsteamanuensis i praktisk teologi i Oslo, rektor for norske presters etter- og videreutdanning og sykehusprest. Han var hovedredaktør i *Halvårsskrift for praktisk teologi* 1986-2001 og har utgitt en rekke bøker og fagartikler.

Ny studie af de danske landsbykirkers brug og indretning på reformationstiden

Af post.doc., dr. theol. Martin Wangsgaard Jürgensen

Afhandlingen *Changing Interiors: Danish village churches c. 1450 to 1600*, forsvaret som teologisk disputats d. 11. november 2011, er en undersøgelse af de danske landsby-

kirker, som de så ud i den sene middelalder, og af de forandringer, som kirkerne undergik i kølvandet på reformationen. Arbejdet er blevet til på Afdeling for Kirkehistorie og Grundforskningsfondens *Center for Studiet af Kulturarven fra Middelalderens Ritualer*.

Afhandlingen er ikke så meget en undersøgelse af formelle ændringer, som det er en afdækning af skift i kirkens brug og betydning. Det vil sige en undersøgelse af den måde, som liturgi og fromhedspraksis blev udøvet på, og hvordan 1500-tallets konfessionelle omvæltninger påvirkede disse praksisser rumligt. Forholdet mellem liturgi og arkitektur, forholdet mellem liturgi og billedkunst og forholdet mellem liturgi og materialitet generelt er dermed af afgørende.

Afhandlingens kapitler falder i to dele. I første del bliver kirken og dens indret-

ning formelt præsenteret gennem en stribe ekskursioner. Dette fører ind i anden del, afhandlingens tyngdepunkt, hvor der udfoldes en analyse af samspillet mellem arkitektur, udsmykning, kirkerummets indretning og liturgi. Brugernes selv, præsten og dennes medhjælpere samt ikke mindst menigheden bliver også bragt ind i kirkerummet, belyst som både konstruktive og destruktive faktorer.

For at forstå afhandlingens udgangspunkt vil det være klagørende med en kort karakteristik af dansk udforskning af ældre kirkers arkitektur og indretning. Undersøgelser af de middelalderlige kirker har i Danmark en lang og fornem historie, der vidner om arkitekter, arkæologer, historikere, kunsthistorikere og teologers interesse i at søge forklaringer på bygningerne og deres inventar. Feltet er blevet belyst fra en række fagspecifikke vinkler, hvortil kommer åbenlyse prioriteringer af materialet, der har efterladt sig markante aftryk. Det kan f.eks. konstateres, at senmiddelalderen ofte er blevet valgt fra til fordel for studiet af de romanske kirker og deres træbyggede forgængere. Dertil kommer, at reformationen har udgjort en tilsyneladende kun svært overvindelig mur, for nok kan man pege

på flere studier, der kronologisk krydser ind over reformationen, men som sådan er det kun forsvindende få, der rent faktisk tager 1500-tallet alvorligt som selvstændig periode og ser den som mere end blot en afslutning eller ny begyndelse. Med sit emne befinder afhandlingen sig dermed imellem to forskningstraditioner.

Arkæologer, arkitekter og kunsthistorikere har traditionelt haft en tendens til at anskue kirker og deres indretning som et spørgsmål om stil og regionale forbindelser. Man kan næsten tale om en faglig sekularisering af bygningerne, der undersøges uden egentlige refleksioner over deres religiøse funktioner.

Teologer har også interesseret sig for kirkerne, men som oftest kun i indirekte forstand hvor de konkrete bygninger eller inventarstykker bliver eksempler, der kan hentes ind i diskussioner, uden at kirkerummet dybest set bliver bragt i spil. Interessen for middelalderens ikonografi, med storhedstid i 1970'erne og 80'erne, var i høj grad med til at bløde op på det billede, jeg her har tegnet. Liturgien, kirkerummet og dets udsmykning blev belyst med en fornyet energi fra alle involverede faggrupper, men diskussionerne var hovedsageligt punktvis nedslag i enkeltmotiver eller enkelte udsmykninger uden videre refleksion over det rum eller den sammenhæng, som billederne skulle tjene i.

Mit ærinde med afhandlingen har været at komme ud over specifikke, isolerede blik på kirkerne og undersøge rummernes helheder. Det gøres gennem en hermeneutisk læsning af kirkerummet, hvor den mulige teologiske horisont afsøges for sammenhænge mellem materialitet og liturgi.

Afhandlingen hviler på fire, enkle spørgsmål. Det første lyder: *Hvordan så kirkerne ud ved midten af 1400-tallet?* Med dette påpeges den manglende diskussion af, hvad kirkerummet havde udviklet sig til i den sene middelalder. Gennem afhandlingens kapitler kredses der om spørgsmålet, og der afsøges veje til at karakterisere det akkumulerede eller endda eklektiske udseende, som mange kirker havde opnået i løbet af årtierne før reformationen som følge af generationers brug og donationer. Konstateringen af denne ophobning bruges som indfaldsvinkel til senmiddelalderens særlige fromhedspraksisser, der krævede isolerede steder eller andagtsmæssige lejligheder i kirken. Dette greb står i modsætning til en del ældre forskning, der har haft en tendens til at udstille det senmiddelalderlige rum som et rodet, folkeligt rum uden umiddelbart aflæselige sakrale kvaliteter.

Det fører til andet spørgsmål: *Hvordan ændrede kirkerne sig fra midten af det femtende århundrede indtil o. 1600?* En besvarelse af dette har nødvendiggjort en registrering af kirkernes inventar, dets fornyelse eller forandring samt de fysiske ændringer, der skete med selve kirkebygningen. Dette er gjort ud fra den antagelse, at disse konkrete forandringer først og fremmest er det visuelle, fysiske udtryk for langt mere komplekse mønstre af social og teologisk natur. Og det er præcis de teologiske mønstre, der er mit primære undersøgelsesfelt.

Det tredje spørgsmål lyder: *Hvordan blev kirkerne brugt og integreret i officielle, offentlige og private ceremonier?* For at kunne give svar på dette bliver billedkunst, arkitektur og teologiske kilder samlet i et kontinuum og analyseret som

en helhed. Det vil sige, at kalkmalerier, stolestader og ruminddeling stilles sammen med præstehåndbøger, visitationsberetninger og kirkelige forordninger. Selve brugen af rummet forsøges illustreret gennem tænkte eksempler, der gennemspiller en række liturgiske forløb – messe, dåb osv. – på begge sider af reformationen for at vise de forskellige niveauer, som en lille landkirke kunne udnyttes på.

Hvordan blev kirken opfattet og oplevet af dens brugere? Dette sidste spørgsmål er både det mest centrale for afhandlingen og det mest komplicerede. For at finde svar flyttes fokus fra de specifikke, konkrete ting, som hidtidig forskning hovedsagelig har beskæftiget sig med, til en bredere analyse af rum og rumopfattelse.

Da sikre svar vedrørende brug og erfaring er svære at give på baggrund af et historisk materiale, forsøges det i afhandlingen at skabe en ramme, som inventar og rituelle handlinger i kirkerne kan ind sættes i og forstås ud fra. Dette er en tilgang til kirken som et dynamisk rum, hvor arkitektur, billeder og møblering er bragt sammen gennem ceremonielle handlinger og bevægelser. Det vil sige, at det ikke bare konstateres, hvor ting stod, men hvordan de optrådte i rummet sammen og hvordan man bevægede sig imellem dem. Tingene kan anskues som enkeltstående fænomener – døbefonten som stedet for dåb, dåbsstedet. Men tænkes rumligheden med ind i liturgien, åbnes der muligheder for at betragte kirken som sammenknyttet af et finmasket net af betydninger, eller rettere, mulige eller potentielle betydninger. Så vidt vides, har det ikke tidligere været forsøgt på en lignende måde herhjemme, og afhandlingen

repræsenterer derfor et første forsøg, som forhåbentlig kan inspirere til yderligere udvikling og kritisk diskussion.

Afhandlingens vigtigste bidrag eller resultat, hvis det skal sættes hårdt op, er at finde en måde, hvorpå kirkerummet kan behandles som helhed. For at nå til denne helhedsforståelse har det været nødvendigt at gå frem skridt for skridt og stille de samme spørgsmål på tværs af reformationen. Hvad betyder arkitekturen og hvilken funktion har den? Det samme spørges der om omkring billeder i kirken – hvilke konkrete opgaver har billederne – det være sig kalkmalerier eller altertavler og hvad betyder de – ikke rent ikonografisk, men som repræsentationer i kirkerummet? Og det samme spørges der endelig om vedrørende inventar i det hele taget – hvad betyder det at have ting i kirkerummet, hvordan spiller funktion og mening sammen?

I afhandlingen indkredses alt dette først gennem „kirkerummet“, hvormed der menes det fysiske, målelige rum defineret af arkitekturen og alt det der står i bygningen; altså kirken som vi kan se og røre. Det andet rumkoncept, jeg lancerer i afhandlingen, kaldes liturgisk rum. I sig selv er begrebet liturgisk rum en almindelig vending, og noget der sjældent bruges til at beskrive andet end et sted, hvor der praktiseres en eller anden form for liturgisk handling. Termen overflødiggør derfor også nærmest sig selv, når den anvendes på kirkerum, med mindre der gøres et forsøg på at kvalificere begrebet. Det har jeg gjort i afhandlingen, hvor liturgisk rum bliver forstået som en aktivt fremkaldt erfaringsstilstand, der tillader at opfatte et rum som værende investeret med religiøs betydning. Det liturgiske

rum er et rum uden skarpt definerede grænser, og det er ikke bundet til et bestemt sted. Det er et rum, der aktivt produceres gennem specifikke handlinger som eksempelvis liturgien eller gennem bevidstheden om, at disse handlinger har fundet sted. Det liturgiske rums eksistens og udtrækning er dermed defineret af sammenhængen. I kirken overlapper disse to rumkoncepter – det fysiske kirkerum og det liturgiske rum – hinanden og forankres permanent gennem sakramenternes forvaltning. Liturgi og liturgisk rum er ikke det samme, og kirkerum og liturgisk rum er heller ikke det samme,

men i kirken hænger de sammen og næres ved hinanden.

Gennem indførelsen af begrebet „liturgisk rum“ som en måde at samle de ceremonielle udtryk og den religiøse erfaring er det blevet muligt at integrere den rolle og funktion, som inventar, dekorationer og selve bygningen har haft for forståelsen af kirkerummet. Mens det specifikke sognebarns rumlige oplevelse forbliver uklar for os, bliver de måder, kirken altid har forsøgt at kontrollere eller præsentere denne erfaring gennem ceremonier, kunst og arkitektur et centralt tema, der løber gennem afhandlingens kapitler.

Mer än tecken

Ph.-d. och domkyrkokaplan i Lunds domkyrka Lena Sjöstrand

Vad händer mellan kropparna?

Vad sker i oss och mellan oss på en kroppslig nivå när vi deltar i en gudstjänst eller upplever ett kyrkospel eller en teaterföreställning?

Går det att beskriva det som sker? Frågor som dessa har varit centrala för mig i mitt Ph.d.-projekt om kropp och performativitet. En bakgrund för mitt arbete är faktumet att många människor i de nordiska folkkyrkorna väljer dop, vigsel och begravning även om man inte alltid är förtrogen med kyrkans tolkning av ritualer och symboler. Någoting annat tycks vara i spel. Något som gör att ritualen, den gemensamma handlingen ofta utförd i ett kyrkorum, kan upplevas som djupt meningsfull och viktig. Detta något som är i spel och som inte alltid låter sig språkliggöras ville jag se närmare på.

Det liturgiska dramat

Under många år har jag ägnat mig åt liturgisk dramatik eller kyrkospel. Genom detta har jag också gjort erfarenheter av kropp och gestaltning och av samspelet

mellan aktör och publik/församling. Även här har jag upplevt att något annat än förmedling av text och betydelser är i spel. Kropparna, aktörernas och åskådarnas gemensamma närvaro i samma tid och rum, har visat sig vara nog så viktigt som den text som ingår i spelet. Kyrkospelet är en konstnärlig praktik som väver samman gudstjänstens och teaterns modus. Teatrals uttryck och delande av nattvardens bröd och vin blir del av samma helhet. Kyrkospel kan betraktas som en egen mångdimensionell genre. Genren har rötter i den tidiga benediktinska liturgin. I Sverige fick formen en renässans under 1950-talet då prästen och författaren Olov Hartman tillsammans med regissören Tuve Nyström skrev och satte upp kyrkospel som knöt samman den liturgiska traditionen och samtidsfrågorna. Sedan 1960 har Lunds stift och domkyrka utgjort centrum för det nordiska kyrkospelsarbetet. Min erfarenhet är att frågor om kropp och gestaltning ofta kommer i fokus i kyrkospel. Därför valde jag att i min avhandling utgå från en specifik uppsättning av ett kyrkospel. Nämligen *Mot hjärtats mitt* som framfördes i Lunds domkyrka sommaren 2007.

Kyrkospelet och romanen

Genom att undersöka och beskriva skendet i kyrkospelet *Mot hjärtats mitt* upptäckte jag hur mycket som faktiskt sker på en performativ och kroppslig nivå där även rummet, i detta fall Lunds domkyrka, har stor betydelse för upplevelse och tolkning.

Manus till kyrkospelet bygger på Kerstin Ekman's roman *Skraplotter*. Redan i romanen finns material som rör kropp, rum och performativitet i ritualer. Den skönlitterära texten språkliggör dimensioner som i en mer traditionell teologisk text ofta är osynliga. Det gör att även romanen för mig blir en källa för att beskriva det som sker i och mellan kropparna. Samtidigt vill jag framhålla hur romanen och kyrkospelet befinner sig på olika nivåer. Spelet utgör en egen verklighet och är inte en representation av romanen. Denna distinktion uppfattar jag som central i analysen av såväl avsnitten ur romanen som av själva kyrkospelet. Distinktionen är även tillämpbar på gudstjänsten. Texterna i kyrkohandboken (på danska altarbogen) bildar en nivå och gudstjänsten som firas en annan. Liturgin som firas utgör en egen verklighet som är något annat och mer än en representation av handbokens texter. Detta är en slutsats jag drar i mitt arbete och som jag menar är avgörande för att kunna upptäcka egenvärdet i den kroppsliga och performativa nivån.

Det är två händelser i *Skraplotter* som jag vill lyfta fram. Den ena är en upplevelse romanens huvudperson Ingefrid är med om när hon i Engelbrektskyrkan i Stockholm lyssnar till Johannespassionen. Den andra händelsen är en nattvardsgudstjänst som avslutar en studie-

cirkel Ingefrid deltagit i. I skildringen av det Ingefrid är med om utgår Kerstin Ekman från Ingefrids kroppsliga upplevelse. Hon låter till och med Ingefrid säga att det hon varit med om är kropp. En bit in i Johannespassionen händer henne något. Hon är med om något hon inte förstår och inte känner igen. Glädjen i sopranarian *Ich folge dir gleichfalls mit freudigen Schritten*, blir till steg in i hennes eget liv. Hon „avlägsnar sig från allt hon hittills levat och stretat med, så snabbt som om hon faktiskt tagits upp till himlen“. Mot slutet av passionen kommer hon till vila. De enda ord hon finner för det hon varit med om är, „Han rörde vid mig“. När hon ska beskriva det hon upplevt blir det kroppsligt. Hon talar om svindel, om omvälvningen i magen eller hjärtat.

Den andra händelsen är högmässan som avslutar den studiecirkel Ingefrid deltagit i. Hon har varit på nattvardsgudstjänster tidigare men suttit kvar i bänken. Nu går hon fram, mest av konvention. Hon är osäker och vet inte hur man gör. Väl framme vid altarringen när hon tar emot den lilla biten bröd och en klunk vin försätts hon i en stillhet. „Inom världen finns en stillhet och hon är i den.“ Nu känner hon inte längre någon tvekan. Kroppen vet vad hon ska göra.

Ekman beskriver det som Ingefrid är med om med kroppen som utgångspunkt. Genom detaljer i rummet och Ingefrids förflyttningar och rörelser skildras förloppet. Ingefrids grundfråga till ritualen är „Hur gör jag?“ inte „Vad betyder det?“.

Kyrkospelets nivå

Vad hände då på kyrkospelets nivå? Ett exempel vill jag lyfta fram. En av rollfigurerna berättar om en upplevelse hon

haft vid en nattvardsgudstjänst. Detta sker i en gestaltning som äger rum i samband med en nattvardsgudstjänst. I de samtal som i anslutning till spelet uppstod mellan aktörer och publik/församling var förhållandet till mässan ett återkommande tema. Många av deltagarna berättade hur de kunde känna igen sig i Ingefrids upplevelse. Kyrkorummet ger ro och rymd åt det egna livet. Arkitekturen, bilderna, musiken inspirerar dem men de gemensamma ritualerna är de mer tveksamma till. I samband med *Mot hjärtats mitt* var det flera av dessa personer som reste sig och gick fram till det gemensamma nattvardefirandet. Några knöt sitt eget handlande direkt till Ingefrids berättelse i spelet. Ingefrid som karaktär och skådespelaren som gestaltade henne kom att fungera som en brygga mellan berättelsen om ritnen och den rit som firades i rummet. En anledning till detta går att söka på den innehållsliga nivån. Ingefrid framställs som en sökande person som trots att hon är skeptisk till de gemensamma ritualerna, väljer att delta i nattvarden. När hon gör det får hon en upplevelse som försätter henne i förbindelse med en verklighet hon tidigare hade erfarit och sedan det tillfället sökt. Några av deltagarna förefaller att ha uppfattat kommunikationen i detta ungefär så här: kan hon delta så kan jag, det är inte så viktigt att veta precis hur man gör eller vad det betyder. Här finns alltså en innehållslig kommunikation. Ytterligare en av nycklarna till denna överbryggande funktion menar jag att vi kan finna i själva gestaltningen. Gestaltningens mässigt befinner sig nämligen Ingefrid mycket nära församlingen/publiken, alldeles vid de första raderna med stolar, när hon

berättar om sin upplevelse. Senare när det blir dags för det gemensamma nattvardefirandet har skådespelaren lämnat ifrån sig Ingefrids attribut och sitter som privatperson bland de andra i församlingen/publiken. På ett sätt upprepas berättelsen när hon nu som privatperson går fram och tar emot brödet och vinet. Hon är en av de andra i församlingen samtidigt är hennes gestalt laddad av Ingefrids berättelse.

Vad är det som sker?

Både i romanen och i kyrkospelet menar jag att vi här kommer nära den nivå som gör att ett dop kan vara meningsfullt och upplevas som självklart att ta del av även för den som inte helt förtrogen med kyrkans tolkning och dopteologi.

Vi är tillbaka till grundfråga, hur kan denna nivå beskrivas och språkliggöras? På liturgikens område har semiotiken, läran om tecken, varit dominerande när det gäller att studera den firade gudstjänsten. Det som jag ser som svagheten i en sådan tolkningsmodell är att allt som sker i gudstjänsten uppfattas som texter som ska läsas. Kropparna förvandlas till språk och tecken och dess huvudsakliga funktion blir att förmedla betydelser. Detta hjälpte mig inte att komma närmare den dimension Ingefrid befinner sig på och som vi ovan beskrivit.

Levande kroppar

Vändpunkten för mig blev att försöka lämna beskrivningen av kroppen som objekt eller som medel för att kommunicera innebörder. Hjälpt till detta har jag fått från den franske filosofen Maurice Merleau-Ponty. Istället för att se kroppen som ett objekt tar han utgångspunkt i den

levande, förnimmande och handlande kroppen. Detta ger en öppning för ett annat sätt att närma sig kroppen i gudstjänsten än att se kroppen som tecken eller som bärare av betydelser. Kroppen utgör för Merleau-Ponty en enhet i världen och den existentiella grunden för en människa. Han talar om en kropparnas vältalighet och betonar att det finns en personlig dimension i och mellan människor som är något annat än reflexion. Den levande kroppens vältalighet går från kroppen till anden. Den dimensionen menar jag var central när deltagare i kyrkospelet i Lunds domkyrka följde Ingefrid till nattvarden. Kroppar följer kroppar. Ingefrid i romanen härmar de andra i mässan. Församlingen i kyrkospelet härmar i sin tur Ingefrid/skådespelaren. Den levande kroppens funktion kan vi bara förstå, säger Merleau-Ponty, genom att utföra denna kropps funktion och genom att vara en kropp som räcker ut mot världen.

Performativa kroppar

En annan källa för att beskriva kropp och performativitet finner jag i teatervetenskapen. Den tyska teatervetaren Erika Fischer-Lichte har utarbetat en performativ estetik där mellankroppslighet, närvaro, rum och samspel mellan aktörer och åskådare ges utrymme och inte i första hand ses som tecken för en annan verklighet. Liksom Merleau-Ponty ser hon den levande förnimmande kroppen som

existentiell grund. Detta gäller även skådespelaren som i en föreställning kan röra sig mellan denna fenomenella kropp och den semiotiska kroppen där kroppen framträder som tecken och karaktär. Det vill säga, skådespelaren är del i föreställningen med sin egen levande kropp samtidigt som hon gestaltar en karaktär. Fischer-Lichte visar hur teater i dag ofta medvetet arbetar med dessa övergångar. I vårt sammanhang, gudstjänst och kyrkospel, blir detta extra relevant. Kyrkospelet som form accentuerar övergångarna. Den skådespelare som gestaltar en karaktär i ett kyrkospel deltar aldrig som rollkaraktär i den mässa som ingår i spelet utan med den egna personen och kroppen. Prästen som leder dopet utgår från den egna levande kroppen också när hon eller han går in i liturgens uppgift.

Att ta med

Det sker något i och mellan människors kroppar i kyrkospel och gudstjänst. Genom att ta utgångspunkt i den levande kroppen kan vi lättare bli varse det som sker. Såväl skönlitteratur och teatervetenskap kan ge oss material för att identifiera och beskriva denna kroppsliga och performativa nivå.

Avhandlingen Mer än tecken. Atmosfär, betydelser och liturgiska kroppar las fram vid Det Teologiske Fakultet, den 11 oktober 2011.

Præster, velstand og status i Ghana

Af adjunkt, ph.d. Karen Lauterbach

Fountain Life International Christian Centre er en lille pentekostal kirke i Ghana. Den er grundlagt af en ung præst – Francis – der tidligere har været i Danmark og

som har arbejdet som præst i en større pentekostal kirke i Kumasi i Ghana. Da jeg besøgte kirken i 2005 havde den omkring 50 medlemmer. De fleste var fra Francis' familie eller folk, der boede i nabolaget. Kirken holdt til i en garage, som lå i forlængelse af det hus Francis havde lånt af sin tante.

Alive Bible Congregation er et andet eksempel på en mindre pentekostal kirke i Ghana. Den blev grundlagt i 2004 af en ghanesisk præst bosiddende i Danmark. Jeg besøgte kirken første gang i december 2004. Kirken var ledet af en ældre præst og holdt til i en lokal skole. Her holdt man gudstjeneste hver søndag i et klasselokale side og side med andre nyetablerede pentekostale kirker. Tre måneder senere var kirken flyttet til et lille mørkt lagerlokale uden vinduer. En søndag formiddag kom jeg for at deltage i

gudstjenesten. Døren var da lukket og låst med hængelås. Der var ingen mennesker at se. Efter et stykke tid kom en af de unge præster, der var ved at overtage ledelsen af kirken. Han lukkede op, satte sig bagest i lokalet, bøjede sit hoved og begyndte at bede. Rummet var sparsomt møbleret. Der var ti blå plastikstole, en talerstol, to trommer og et hvidt gardin. Efter et stykke tid kom der flere mennesker og efter en time var der cirka tyve børn og voksne til stede. Der var fire præster til gudstjenesten. Den ældste præst holdt prædiken, der handlede om, hvordan man er en god kristen, vigtigheden af at være samlet, samt velstand og rigdom som et tegn på Guds velsignelse.

Beskrivelsen af de små nye kirker i Ghana, står i kontrast til den måde pentekostale kirker i Afrika ofte bliver beskrevet på: kæmpe kirker med flere tusinde medlemmer, flamboyante præster i hvide jakkesæt og store biler. Under mit feltarbejde i Ghana blev jeg nysgerrig efter at finde ud af, hvordan og hvorfor man bliver præst i en lille kirke i et lagerlokale kun møbleret af 10 plastikstole og med kun tyve medlemmer, hvoraf halvdelen var børn. Jeg var særligt fascineret af den iver og det engagement de unge præster

lagde for dagen i deres forsøg på at skabe deres egne kirker og ikke blot arbejde under en ældre præst.

Feltarbejdet blev udarbejdet i forbindelse med min ph.d.-afhandling (*The Craft of Pastorship in Ghana and Beyond*), som er en socio-politisk analyse af præsteembedet i Asante området i Ghana. Afhandlingen argumenterer for, at positionen som præst medfører status, velstand og magt og at dette ikke blot er anerkendt inden for kirken, men også bredere i samfundet. Den offentlige rolle pentekostale præster indtager, bygger videre på historiske kategorier, som fx hvad det vil sige at være en 'stor mand'.

Pentekostalisme i Ghana

Pentekostalismens begyndelse (som religiøs bevægelse) regnes for at være ved den store vækkelse i Azusa Street som fandt sted i Los Angeles i 1906. Pentekostalismen spredte sig hurtigt til store dele af verden heriblandt Latinamerika, Afrika og Europa. Missionærer rejste fra USA til Vestafrika og ankom blandt andet til Burkina Faso i 1923. I en ghanesisk kontekst skelner man mellem tre bølger af pentekostal kristendom: 1) Den første bølge (*Sunsum sorè*, også kendt som afrikanske uafhængige kirker) blev startet af en række ghanesiske og vestafrikanske profeter i begyndelsen af det 20. århundrede. De arbejdede inden for de etablerede kirker og formåede at tiltrække mange medlemmer til fx den katolske kirke, den anglikanske kirke og den metodistiske kirke. 2) Den anden bølge, den såkaldte klassiske pentekostalisme, kom til landet via missionærer. I 1931 kom Assemblies of God til det nordlige Ghana og i 1937 kom missionæren James McKeown fra den

apostolske kirke i Storbritannien. Han grundlagte den kirke der senere blev til Church of Pentecost og som i dag er Ghanas største pentekostale kirke. Disse kirker brød med de tidligere missionskirker i deres fokus på helbredelse og Helligånden. 3) Den tredje og seneste bølge af pentekostale kirker kaldes de neo-pentekostale kirker eller uafhængige kirker og er vokset frem i Ghana såvel som i andre afrikanske lande siden 1980'erne. Kirkerne er uafhængige i den forstand at de ofte er grundlagt og ledet af ghanesere, men samtidig er de meget internationale i deres orientering. De nyere kirker er vokset ud af de klassiske pentekostale kirker, forstået på den måde, at deres ledere er brudt ud og har etableret egne kirker. De neo-pentekostale kirker er anderledes både i deres opbygning og organisering, som er hierarkisk flad og meget fleksibel, men også i deres fokus på velstand og succes i dette liv i modsætning til de klassiske pentekostale kirkers fokus på det hinsides. Den katolske kirke er den største i Ghana, men den største protestantiske kirke er en pentekostal kirke (Church of Pentecost) som har cirka en million medlemmer. En nyere undersøgelse viser dog at 25 procent af den ghanesiske befolkning definerer sig selv som pentekostale.

I min afhandling beskæftigede jeg mig med denne sidste gruppe af pentekostale kirker. I den akademiske litteratur er de ofte tilskrevet at være religionens svar på modernitet idet de tilbyder en måde folk kan frigøre sig fra tidligere religiøse og sociale bindinger. Forklaringen på disse kirkers succes er med andre ord, at man kan sætte sig fri og realisere sig selv som et moderne individ med hjælp fra den neo-pentekostale teologi. Blandt andet

præsternes insisteren på afstandstagen fra tidligere 'overtro' og spirituelle bånd til forfædre har været tolket som, at folk bryder med fortiden og i stedet følger deres egne ambitioner med livet. Det kan fx komme til udtryk ved, at man sparer penge op til sig selv og ikke føler sig forpligtet til at dele med sine forældre, søskende, onkler og tanter. I modsætning til denne gængse fortolkning viste min analyse dog, at præsterne i høj grad også er afhængige af bredere sociale bånd, samt at den status de opnår som religiøs autoritet også anerkendes bredt i samfundet. Dette peger på, at nogle af de kategorier (fx velstand, magt og adgang til det spirituelle), der er på spil, også har en vis historisk resonans med Asantes forståelse af disse.

Præstegerningen som et kald

Guds kald var et helt centralt element i præsternes fortællinger om deres karriereveje. Kaldet viste sig ofte i en drøm og kunne indeholde en indikation om den retning præstegerningen skulle tage, fx et kald til at undervise eller et kald til at rejse til udlandet og sprede Guds ord. Et kald blev socialt legitimeret ved at andre anerkendte det, gerne offentligt. Jeg hørte ofte at ældre præster eller deres koner havde haft lignende drømme og de kunne dermed bekræfte Guds vilje. Særligt vigtigt er det, at dette vises offentligt (dog ikke formaliseret) så omgivelserne kan se, at et kald er spirituelt bekræftet af en religiøs leder. På denne måde etablerer en ny præst et bånd til en ældre præst (ofte kaldet en spirituel far), som både skaber legitimitet, men som også tillader den unge præst at skabe en forbindelse til den ældre præsts spirituelle og karismatiske evner.

Et andet element i fortællingerne om kaldet til at blive præst er en periode med modstand mod at følge kaldet. Flere fortalte, at de aldrig havde forestillet sig at blive præst eller at de havde andre karriereplaner. Dog havde de også den opfattelse, at man ikke kan udfordre Guds vilje og at de derfor på et tidspunkt var nødt til at følge den. Hvis man modsatte sig Guds vilje ville det føre til ulykke i livet. En præst forklarede: „Mine venner spurgte om det ikke var tid til at starte en kirke for mig selv og jeg sagde 'nej, jeg er ikke sikker', og så begyndte tingene at gå galt“. Jeg ser en sammenhæng mellem præsternes forståelse af deres kald og den forståelse der er i Asante af skæbne (*nkrabea*). Skæbne opfattes som en vej eller en rejse i livet, som ofte er fuld af modstand, men som ikke kan undgås. Præster, samt andre religiøse ledere, ses som dem der har adgang til den spirituelle verden. Dermed indtager de en nøgleposition, da det er en udbredt opfattelse, at man har brug for spirituel kraft for at opnå succes i livet. Religiøse ledere bliver set som et bindeled mellem den spirituelle verden og den materielle verden. Dermed skal en karriere som præst også ses som mere end en levevej, da selve kaldet har et klart spirituelt aspekt og samtidig er knyttet til skæbnen. Netop denne udbredte forståelse af religiøse leders vigtige rolle kan være med til at forklare neo-pentekostale præsters brede sociale anerkendelse og fundering.

Status, velstand og magt – den komplette præst

At blive præst er en måde at opnå status, velstand og magt – ikke blot inden for kirken – men også bredere i samfundet.

Som beskrevet ovenfor anses religiøse ledere som bindeled mellem den spirituelle og den materielle verden og dermed har de adgang til spirituel kraft. Netop denne rolle giver status i det ghanesiske samfund. Religiøse ledere spiller en vigtig rolle i samfundet, både i forhold til det enkelte individ, men også i forhold til at sikre, fastholde og udvikle den sociale orden (fx balancen mellem opnåelse af individuel rigdom og redistribuering af denne rigdom til samfundet). Samtidig har den historiske forståelse af magt i Asante en spirituel dimension forstået på den måde, at man som religiøs leder er i stand til at opnå forandringer i andre menneskers liv og dermed har man magt. Hvis man er en succesfuld præst (i betydningen at man formår at vise, at man har adgang til spirituelle kræfter og har en

stærk karisma) kan denne succes overføres til andre livsfærer. For eksempel kan en position som præst medføre en højere social anerkendelse i ens familie eller i ens hjemstavn, fordi betydningen af adgang til spirituel magt er bredt anerkendt. Dette argument nuancerer den ovenfor skitserede opfattelse af de neo-pentekostale kirker som værende en måde at blive et moderne uafhængigt individ. I modsætning hertil understreger jeg vigtigheden af at tænke de religiøse kategorier og praksisser i en lokal historisk sammenhæng og dermed få en delvis anden forklaring af, hvorfor disse kirker er så succesfulde og hvorfor det er attraktivt at blive præst i en lille kirke, der holder til i et tomt lagerlokale og som kun har tyve medlemmer.

Øieblikkelig afregning: Lige fremme meddelelser hos den sene Kierkegaard

Af SK2013 koordinator, ph.d.-stud., cand.mag.
Thomas Fauth Hansen

Den 2. juli 1855, godt fire måneder før sin død og knap en uge før fjerde nummer af flyveskriftet *Øieblikket* forlader reden, altså midt i kirkekampens hede, lader Ki-

erkegaard disse kontroversielle tanker for eftertiden fæstne til et stykke papir:

„(...) i Himlen sidder en almægtig Kjerlighed, som elskende vil elskes, og som til [den] Ende vil at Du skal døe; just han er Din Døds-Fjende; Alt hvad du umidd. elsker, hader han; og til ham skulde Du, hvis det lod sig gjøre og Du var klog, mindst tale om hvad Du ønsker og frygter; thi han vil blot hjælpe Dig til – at døe. (...) At være Xsten er af alle Qvaler den rædsomste, er, saaledes skal det være, at have sit Helvede her paa Jorden.“ (SKS 27 – Løse papirer).

Jeg skal beklage så tidligt og næsten uvarslet at ruske læseren, men skulle man være i tvivl om tekststykkets oprigtighed samt, hvis skylden er for denne foreløbige ubehagelighed, hvis ikke min, så er her tale om en kristendomsopfattelse, den penneførende part i citatet selv abon-

nerer på. Citatet er ikke enestående, men blot én tekstsprække blandt mange, der kan give indblik i den sene Kierkegaards opfattelse af sand kristendom. Altså, „saaledes skal det være“, men hvordan nærmere med dette „saaledes“?

Sproglig trængsel og alarm

Den sene Kierkegaards produktion forvirrer ofte ved sin lige fremme form. Der er, som man hurtigt bemærker en tiltagende sproglig voldsomhed på færde, der befinder sig langt fra den subtile indirekte meddelelsesform, man finder i den tidligere pseudonyme produktion, for ikke at tale om formen i den opbyggelige del af forfatterskabet.

Det første bekendtskab med de sene journaloptegnelser, bladartikler og *Øieblikket* kan således let bringe en som læser ud af balance, ud af den forståelse og tryghed ved forfatterskabet, det måske har taget års slid at opbygge. Hvor den tidlige velbelyste Kierkegaard med rette kan siges at tage udgangspunkt i og læne sig op ad romantikkens dannelsesstradition og dennes almene fokus på individets udviklingsproces, skærpes fordringerne til individet og samtiden hos den sene Kierkegaard. Her bliver det afgørende at

gøre det af med den mellemliggende historiske distance, der står imellem nutidens individ og Kristus, for at muliggøre samtidigheden.

Det betyder, at den kulturelle udvikling, herunder dannelsestraditionen mv., som ironisk nok har haft en ikke uvæsentlig indflydelse på Kierkegaards egen personlige udvikling, nu betragtes som en negativ udvikling. En udvikling, der bringer individet på afstand af oprindeligheden, på afstand af den primitivitet som Kierkegaard forudsætter. En primitivitet, der snarere fordrer afvikling end udvikling, hvorfor Kierkegaard i sin afviklingsbestræbelse tilnærmelsesvis korsfæster kulturbegrebet med hovedet nedad. Af samme grund bliver det beståendes kristendomsdyrkelse, med Martensen og Mynster som statelige forbilleder, til en stadig større modstander, eftersom samtiden ikke anerkender Kierkegaards mindre behagesyge kristendomssyn. Opfattelsen: „Xstdom er Lidelse“ vinder med andre ord ikke samtidens velsignelse.

Kierkegaard skriver sig i de sene skrifter, journaler, bladartikler og løse papirer ind i en kompromisløshed, der ryster samtiden og fordrer, at individet betingelsesløst træder i karakter eller ydmygt indrømmer sin utilstrækkelighed; en indrømmelse Kierkegaard især ønsker fra biskop Mynster. Individet må ikke lade sig bespise med „Christenhedens“ udvandede kristendomsforståelse, der er at ligne med „Theevands-Bibelfortolkning“ (*Øieblikket* Nr. 5), som Kierkegaard formulerer det. Indrømmelsen kom ikke.

Disse *Øieblikke* fik selvsagt ikke Kierkegaard til at fremstå mindre kontroversiel for samtiden, end tilfældet allerede

var, og det kontroversielle islet er ikke forsvundet med tiden. Holdningerne til den sene Kierkegaard er mange og det på trods af, at det sene stof er væsentlig mindre bearbejdet i sekundærlitteraturen end resten af produktionen. Der er også ganske meget stof at forholde sig til, stof der på én gang synes vedvarende at gentage sig selv med små variationer og samtidig stritte i flere retninger.

Mellemregningen

Trods Kierkegaards tavshed udadtil i 1850'erne, indtil selve stormen i 1855 tog til eller over om man vil, fik hans pen ikke ro i journalerne. Der er her en omfattende produktion tilstede, en mellemregning som målet for stormens rasen i 1855 af gode posthume grunde ikke kendte til. Hvad der for mange samtidige må være forekommet som lyn fra en klar himmel, var af Kierkegaard blevet beskrevet og skrevet frem side op og side ned i journalerne op gennem 1850'erne.

Kierkegaards tiltagende kompromisløse positioner kan derfor følges tæt op til hans død i november 1855, hvis man bevæger sig indenfor i hans journaler og i de just udgivne løse papirer, som jeg indledningsvis citerede fra. Udadtil kulminerer positionerne som bekendt mere pludseligt for samtiden i en række bladartikler samt *Øieblikket*.

Der er mangfoldige måder, hvorpå man kan forholde sig til denne mellemregning, hvilket også er sket i sekundærlitteraturen, der overordnet deler sig i to retninger. Man kan på den ene side hævde, at mellemregningen viser en skridtvis overgang eller udvikling fra forfatterskab til kirkekamp. Hertil kan man blandt andet finde støtte ved at nærlæse Kierke-

gaards kritik af samtiden i *En literair Anmeldelse* fra 1846 af Thomasine Gyllembourgs *To Tidsaldre*; anmeldelsen peger derudover også tilbage til et andet skrift fra første del af *Enten-Eller* fra 1843, nemlig *Det antike Tragiskes Reflex i det moderne Tragiske*. Altså kan man i en sådan læsning finde spor af radikaliteten helt fra begyndelsen af Kierkegaards forfatterskab.

På den anden side kan det hævdes, at der slet ikke er tale om en udvikling, men om et radikalt brud med det tidligere forfatterskab; et brud der med uforsonlig hvæsset pen frigør den sene produktion fra den tidlige. En sådan læsning vil hævde, at det kristendomssyn som den sene Kierkegaard fremskriver i journalerne og uforsonligt formidler i *Øieblikket* egentlig ikke er kristendom, da eksempelvis næstekærligheden er fraværende, som ellers er central i *Kjerlighedens Gerninger* fra 1847. Kierkegaards eneste fokus synes i denne læsning at være, at lidelse må forudsættes, sågar tilstræbes, at det afgørende i livet er Kristi efterfølgelse i konkret forstand og til yderste konsekvens i martyriet.

Diagnostikerne

Den sidstnævnte læsning synes mest forekommende i sekundærlitteraturen, der også kommer med en række bud på, hvorfor bruddet sker. Fælles for forklaringerne er, at de peger tilbage til en samtidig opfattelse, der tillige var til stede hos Kierkegaards egen bror P.C. Kierkegaard. I sin tale ved Søren Aabyes begravelse beklagede P.C. Kierkegaard, at „den afdødes Blik tildels fordunkledes og forvirredes, saa hans Slag faldt vildt og blindt“ og bedyrede, at broderen i de sid-

ste år befandt sig i en „overvættes Spænding“ og trængte til „stille Udhvilelse“.

Denne opfattelse har givet anledning til en del spekulationer over Kierkegaards helbred, der peger på, at årsagen til radikaliteten kan findes i en mental ustabilitet; det være sig enten i en decideret psykisk sygdom eller i en fra faderen nedarvet maniodepressiv psykose. Hvad angår det depressive betragtes Kierkegaards egen vedholdende omtale af sit tungsind som en støtte til denne tese. Derudover spekulerer diagnostikerne i, om de mentale svagheder kan være udløst af fysisk deformitet enten fra fødslen eller som følge af en ulykke. I denne forbindelse er der blandt andet blevet spekuleret i, om Kierkegaard var født pukkelrygget eller skadede ryggen ved et fald fra et træ som dreng, med ydmygelse, latterliggørelse og udstødelse til følge. Satiretegningernes offentlige udstillelse og latterliggørelse af den voksne Kierkegaard i Corsaren, et projekt der primært blev orkestreret af Goldschmidt og P.L. Møller, er også blevet inddraget som grundlag for spekulationer over Kierkegaards fysiske habitus. Corsaraffæren betragtes derfor ligeledes som mulig udløsende faktor i Kierkegaards brud og radikale endeligt.

Fælles for de sidste læsninger er, at de gør det muligt at parkere den sene Kierkegaard uden for resten af produktionen, at afskrive den sene produktivitet som tilnærmelsesvis en gal mands værk, der derfor ikke bør tages seriøst på linie med læsningen af den resterende produktion. Der blev sågar i 1950'erne af en enkelt forsker slået til lyd for, at det havde været bedre for alle parter, om Kierkegaard havde været død nogle år før, hvilket jo i

sig selv kan synes en smule radikalt, eftersom Kierkegaard blot blev 42.

En inkluderende læsning

I forlængelse af det sene stofs voldsomhed melder der sig altså en række spørgsmål: Hvor meget er videreudvikling, og hvor meget repræsenterer et egentligt brud med tidligere tanker? Er mental ustabilitet en rimelig indvending, og kan den afskrives, hvis det drejer sig om en videreudvikling? Og måske mest interessant, hvor stor en del af miseren kan tilskrives den meget ligefremme form, og var formens ekstremitet et velovervejet valg? Og hvor ender vi, hvis vi tager den sene Kierkegaard på ordet og læser ham i ordenes bedste betydning?

Kunsten, som jeg har begivet mig ud i, er at etablere en inkluderende læsning, der ikke blot forholder sig diagnosticerende til den sene Kierkegaard, men udpeger og diskuterer indholdet og den ligefremme meddelelsesform samt, hvilke fordringer marginalpositionerne stiller individet og samfundet overfor. En kunst som gerne skulle udmønte sig i en læsning, der kan give svar på, hvor radikalt det eksempelvis skal forstås, når Kierkegaard til individets vejledning parafraserer Bjergprædiken i *Øieblikket* og gør gældende, at individet skal „elske Gud i Menneske-Had, i Had til sig selv og derved til andre Mennesker, hadende Fader, Moder, sit eget Barn, Hustru o. s. v., det stærkeste Udtryk for den kvalfuldeste Isolation.“

Kierkegaard, Væren og Kærligheden

Af professor, ph.d., DD George Pattison

Kierkegaard og moderne europæisk tænkning

I det følgende vil jeg kort præsentere hovedlinjer i min forskning igennem de seneste tre årtier.

Min ph.d.-afhandling fra 1983 drejede sig om Søren Kierkegaards æstetiske teori, og siden den tid har Kierkegaard, hans skrifter, og hans indflydelse på den moderne europæiske tænkning bestandigt ledsaget min forskning. Alligevel har fokus flyttet sig flere gange i denne periode. I 1980'erne var det især æstetiske temaer og forholdet mellem det æstetiske og det religiøse, som var i forgrunden, som i bogen *Kierkegaard: The Aesthetic and the Religious* (1991).

Derefter, i første halvdel af 1990'erne, skiftede min interesse mere i retning af de opbyggelige taler – om end det først var i 2002, efter et forskningssemester på Søren Kierkegaard Forskningscenteret i 2000, at jeg udgav bogen *Kierkegaard's Upbuilding Discourses*. Samtidig, og hovedsaglig som følge af et tidligere forskningssemester på Kierkegaard Centeret

(1997), fordybede jeg mig i Kierkegaards konkrete historiske kontekst, til dels i forlængelse af min vedvarende interesse for æstetiske spørgsmål. Her var det det 19. århundredes byliv og modernitetskultur som horisont for Kierkegaards forfatterskab, der blev til genstand for min forskning.

Frugterne heraf var bøgerne *'Poor Paris!' Kierkegaard's Critique of the Spectacular City* (1999) og *Kierkegaard, Religion, and the Nineteenth Century Crisis of Culture* (2002). Heri blev der også plads til undersøgelser af Københavns forvandling fra en relativt provinsiel „købstad“ (som det hedder hos Kierkegaard selv) til en metropolis, samt teater, forlystelser og kunst i den moderne stil og derudover refleksioner over kierkegaardske temaer hos f.eks. Manet, Dostojevskij og andre repræsentanter for det moderne gennembrud.

Denne måde at bringe Kierkegaard i dialog med den store strømning af modernitetens kultur har været et vedvarende kendetegn ved mine arbejder siden den tid, som genspejles i en samling af essays og papers, der vil udkomme dette år hos Oxford University Press med titlen *Kierkegaard and the Quest for Unambi-*

guous Life. Blandt andet vil bogen behandle emner som romantikkens længsel efter natur som guddommelig åbenbaring, storbyens karneval-liv, kedsommelighed, og måder, hvorpå Kierkegaard blev indoptaget af radikale politiske bevægelser i den 20. århundrede.

Kierkegaard og teologien

Det skal dog ikke være nogen hemmelighed, at pointen i det hele er Kierkegaards evne til at bidrage til forståelsen af grundlæggende religiøse spørgsmål. Her kommer også Kierkegaards taler om markens liljer og himlens fugle og synderinden i betragtning – ved siden af og som respons til modernitetens kedsommelighed og voldsomhed. Dette teologiske fokus kommer direkte til udtryk i en anden bog, som jeg for nyligt har indleveret til Cambridge University Press: *Kierkegaard and the Theology of the Nineteenth Century*. Som titlen antyder, tager bogen udgangspunkt i Kierkegaards studium af Schleiermacher og den spekulative teologi, som blev genstand for en nærmest eksplosivt voksende interesse på den danske scene i 1837-8 under indflydelse af H. L. Martensen. Men bogen går videre og udlægger på en mere eller mindre systematisk måde Kierkegaards egen teologi under de klassiske rubrikker: skabelse, syndefald og forløsning.

Det skal også nævnes, at ideen om, at de opbyggelige taler ikke skal læses monologisk, som om de var dogmatiske tekster, men dialogisk, har båret frugt i et spændende samarbejde med Helle Møller Jensen. Helle Møller Jensen har selv tidligere eksperimenteret med at omskrive afsnit fra Kierkegaards opbyggelige taler til virkelige dialoger, og vi har nu sam-

men lavet syv taler til sådanne dialoger. Det er vores håb, at dialogerne vil åbne blikket for Kierkegaards potentiale til at belyse centrale aspekter af sjælesorg og pastoralteologi. Dialogerne vil indgå i en bog med titlen *Kierkegaard's Pastoral Dialogues*, som vil udkomme i USA i 2012.

At tale om Gud

Selv om Kierkegaard har været en fast dialogpartner i flere henseender gennem de seneste tre årtier, er min interesse for Kierkegaard som allerede antydning underordnet nogle grundlæggende filosofiske og teologiske spørgsmål. Disse spørgsmål er på deres måde enkle nok, men de er samtidig spørgsmål, der kræver en livslang tænkning. Hvordan kan vi, endelige og dødelige væsener som vi er, tænke om Gud? Hvad kan det betyde for os, inden for og uden for kristendommen og kirken, at tænke og at tale om Gud? Har definitionen af Gud selv en sådan karakter, at vi i sidste ende må sige, at vi ingenting véd om Gud, da Gud er transcendent på alle mulige måder i forhold til vores begrænsede muligheder for viden om 'ham'? Men der skal bedes og tilbedes, og selve stilheden synes at tale i hemmeligheden om Gud. Hvad betyder så alt det med Gud?

I forhold til sådanne spørgsmål og til trods for et vist kierkegaardsk forbehold over for det videnskabelige, har jeg måttet søge hjælp ikke bare fra teologerne (som ofte savner sans for, at de her spørgsmål *er* virkelige spørgsmål for mennesker i dag, og som desværre har for vane at give deres svar, inden spørgsmålet har haft tid til at blive forstået), men også fra filosofferne. Her har det væ-

ret den tyske efter-kantianske tradition som har givet mål og form til mine bestræbelser, især Heidegger (se min bog *The Later Heidegger* fra 2000). Det er velkendt, at Heidegger selv på sin måde var kierkegaardianer, men Heidegger har bredt den kierkegaardske tankegang ud og viser, hvordan Kierkegaards måde at spørge om Gud på har sine rødder i en intellektuel tradition, som rækker tilbage til Platon og Aristoteles.

Når teologerne spørger: „Hvordan kan vi tænke om Gud? Hvad skal det betyde at sige ‘Gud er’?“ minder Heidegger dem om, at spørgsmålet om Guds væren og Guds måde at være på ikke kan besvares uden at vi overvejer, hvad selve dette lille ord „er“ kan betyde. Eksisterer Gud? Hvad betyder eksistens? Forstår vi, hvad det betyder, at vi selv eksisterer? Og hvis vi ikke forstår vores egen eksistens, hvordan kan vi da mene, at vi er i stand til at dømme, om Gud eksisterer eller ikke?! Det er spørgsmålene, som beskæftigede mig i bogen *God and Being* fra 2011,

hvor det til sidst blev klart, at vi også må spørge, om det overhovedet er muligt at forstå væren adskilt fra et endnu mere grundlæggende spørgsmål, nemlig spørgsmålet om betydningen af kærligheden i det menneskelige liv.

Herfra går vejen i retning af selve det religiøse liv, fordi det er her, at vi helt konkret kan betragte, hvad sådanne spørgsmål og sådanne impulser kan betyde for mennesker, der med Kierkegaards ord er konkrete eksisterende individer. Men hvis vi skal kunne tænke (i ordets strengeste betydning) indholdet af det vi betragter, så skal vores teologiske undersøgelser disciplineres under vejledning af den moderne fænomenologi, i dens franske såvel som i dens tyske version. Dertil har en række af seminarer i 2010-11 i Oxford og København tilvejebragt grundlaget for det fremtidige samarbejde, som jeg forventer vil blive fokuset for min indsats som adjungeret professor ved Det Teologiske Fakultet, Københavns Universitet.

Kierkegaard og det globale?

Af Ph.D. K. Brian Söderquist

Efterhånden som Søren Kierkegaards navn begyndte at dukke op i store teologers og filosofers værker i det 20. århundrede, og hans forfatterskab blev en integreret del af

pensum på universiteter i hele verden, udviklede Det Teologiske Fakultet på Københavns Universitet sig til et mødested for ikke blot danske, men i høj grad også udenlandske forskere og studerende, der fandt hans tænkning fascinerende og provokerende. Kierkegaard-Biblioteket i Købmagergade – og senere Søren Kierkegaard Forskningscenteret – opstod, efterhånden som mange nysgerrige udlændinge tog til Danmark for stifte nærmere bekendtskab med og gå i dialog med den danske forskning. Selvom nogle af forskningscenterets aktiviteter i dag er flyttet til en anden del af det gamle København, er Købmagergade fortsat et mødested for studerende, der interesserer sig for Kierkegaards tænkning.

På Det Teologiske Fakultet er det blevet en „ny tradition“ at afholde et årligt sommerkursus, hvor studerende over en

måned indbydes til at deltage i et koncentreret seminar om Kierkegaards værker. Dette initiativ blev styrket sidste år, da fakultetet fik mulighed for at invitere studerende gennem IARU, International Alliance of Research Universities, der er et samarbejde mellem ti af verdens højst rangerende universiteter: Oxford, Cambridge, Yale, UC Berkeley og universiteter i Zürich, Singapore, Tokyo, Beijing, Australien og København. Studerende, der er indskrevet på disse universiteter, tilbydes direkte adgang til sommerseminaret om Kierkegaard såvel som kurser udbudt ved andre universiteter i IARU-samarbejdet – hvilket naturligvis også betyder, at KU-studerende kan deltage i de øvrige universiteters sommerkurser. På KUs Kierkegaard-kursus er deltagerne typisk en jævn blanding af danske og udenlandske studerende, og det var også tilfældet i år.

Sommerkurset hedder *Kierkegaard: The Individual in Global Society*, og den spænding mellem det lokale og det globale, der antydes i titlen, er central for kurset. Kierkegaards forfatterskab udspringer sig i en specifik og i stigende grad ugenkendelig dansk kontekst, men tiltrækker sig alligevel fortsat læsere fra

hele verden. I den forbindelse bliver det stadig mere tydeligt, at næsten alle Kierkegaards forfatterstemmer forsøger at lokke deres læsere væk fra politisk og socialt engagement i aktuelle emner. Begge de pseudonyme værker såvel som de værker, Kierkegaard har skrevet i eget navn, problematiserer emner, der er „oppe i tiden“, forsøger at blokere for tillid og tiltro til sociale institutioner og stiller sig kritisk over for debatter om social retfærdighed, samfund og religion. I stedet forsøger Kierkegaard at tvinge sin læser til at fokusere på sin egen unikke situation og særlige ansvar. Hans tænkning er mistænksom over for den politiske retorik i datidens Danmark og ville givet også være fjendtlig over for politiske abstraktioner som 'det globale samfund.' Man må spørge hvordan, eller endog hvorvidt, Kierkegaard forholder sig til nutidens tænkning af politik og individets ansvar i den sociale og politiske sfære. Det er her, kurset griber fat.

Kursets fokus er Kierkegaards undersøgelse af individet og, mere specifikt, hvordan det individuelle selv forholder sig til den livsverden, det hører til i. Det begynder med en diskussion af sammenbruddet i de kulturspecifikke etniske og religiøse kategorier, der traditionelt har bestemt selvet, og behandler Kierkegaards skarpe kritik af kristen kultur og politik, hans synspunkt at religiøse krav kan stå i et konfliktforhold til tilsyneladende universelle etiske forpligtelser og hans hævde af, at den andens blik er en væsentlig faktor for éns identitet.

Fordi Københavns Universitet har gode forbindelser til internationale Kierkegaard-forskere bl.a. på IARU universiteter som Yale og Oxford, har vi kunnet invitere gæsteforelæsere til at deltage i kurset. Forskerne George Pattison fra Oxford, Alastair Hannay fra Oslo, og David Possen fra Yale har alle deltaget i kurset sammen med forelæsere fra Søren Kierkegaard Forskningscenteret.

Sommerkurset tilbyder også aktiviteter, der ellers ikke foregår i universitets regi. Da mange fra udlandet deltager i kurset, mødes vi ofte til mere sociale aktiviteter som ekskursioner til Josty's i Frederiksberg have, hvor Kierkegaards pseudonym Johannes Climacus nød øl og cigarer, og til Dyrehaven, hvor han tilbragte mange søndag eftermiddage. Vi tager også en weekend-cykeltur til Gribskov, Søborg Sø, Gilleleje og Helsingør for at se nogle af de steder, som Kierkegaard nævner og inddrager i sit forfatter-skab. Hensigten med disse aktiviteter er dog ikke væsentlig anderledes end hensigten med kurset i det hele taget: at skabe en atmosfære, der gør det muligt at diskutere frit og åbent, hvorvidt Kierkegaards forfatterskab er relevant i dag, i en kontekst der synes at være ret anderledes end den, hans tænkning opstod i. Kurset skal derfor blot ses som en fortsættelse af de diskussioner blandt danskere og udlændinge, der har fundet sted på Købmagergade i mange år.

Et nyt netværk for Kierkegaardforskning i de nordiske lande

af forskningslektor, ph.d. dr.phil. & theol. Jon Stewart

Søren Kierkegaard Forskningscenteret har for nylig fået bevilget støtte fra Nordforsk til etableringen af The Nordic Network of Kierkegaard Research. Det over-

ordnede formål med projektet er at fremme forskning i og forståelse af Kierkegaards tænkning i de nordiske lande. Det nye netværk vil prøve at integrere de forskellige traditioner i Kierkegaardforskningen i de forskellige lande og sprog samt fremme kommunikation og udveksling mellem forskere i de enkelte lande. Formålet med projektet er tillige at prøve at koordinere aktiviteterne i de forskellige lokale og nationale Kierkegaardgrupper og -selskaber. Deltagere i projektet er grupper fra Danmark, Norge, Sverige, Finland, Island, Tyskland og Litauen. Bevillingsperioden løber fra 2011 til 2014.

I. Kierkegaardstudier i Norden kort fortalt

Selvom det er almindeligt anerkendt, at Kierkegaard er en af Skandinaviens vig-

tigste tænkere og den betydeligste filosof, som har skrevet sine værker på et nordisk sprog, afspejler receptionen af hans tænkning i de nordiske lande ikke denne kendsgerning.

Danmark har haft den længste tradition for Kierkegaardforskning i Skandinavien, og fra slutningen af det 19. århundrede har der været mange danske forskere, som har specialiseret sig i Kierkegaard. Det danske Søren Kierkegaard Selskab, der blev grundlagt i 1948, havde til formål at være et både populært og videnskabeligt forum. Selskabet begyndte senere at publicere tidsskriftet *Kierkegaardiana*, som i mange år formåede at være det førende forskningsorgan i Kierkegaardforskningen. I slutningen af 1960'erne grundlagde Det Teologiske Fakultet på Københavns Universitet et lille institut, som senere blev til Kierkegaardafdelingen. Med en bevilling fra Danmarks Grundforskningsfond indledte Søren Kierkegaard Forskningscenteret sit arbejde i 1994. I 1996 lancerede Centeret to forskningspublikationer: *Kierkegaard Studies Yearbook* og *Monograph Series* (Berlin: Walter de Gruyter Verlag). I 2005 blev disse to rækker suppleret med to nye serier: *Texts from Golden Age*

Denmark og Danish Golden Age Studies (København: Museum Tusulanums Forlag). I 2007 lancerede Centeret det ambitiøse projekt *Kierkegaard Research: Sources, Reception and Resources* (Aldershot: Ashgate). Rækken, som vil bestå af 21 bind, hvoraf de fleste er opdelt i flere delbind, er den største indsats i Kierkegaard-sekundærlitteraturen nogensinde. Til dato er der udkommet ni bind fordelt på 19 delbind.

Kierkegaard har også været genstand for forskning i Norge, men ikke i samme grad som i Danmark, og der er kun tale om enkeltstående forskningsresultater. Siden 1980'erne har interessen for Kierkegaard i Norge dog været stærkt voksende og har i dag nået sit højdepunkt. Som et bevis for den store interesse for Kierkegaard i Norge kan man se grundlæggelsen af det Norske Kierkegaard Selskab i 1996. Overraskende nok har der været relativt lidt forskning i Kierkegaard i Sverige, selvom landet jo er meget tæt på Danmark både sprogligt, kulturelt og geografisk set. Der eksisterer ikke noget svensk Kierkegaardsselskab, -forskningsinstitut eller -bibliotek. Mens der er en enorm interesse for Kierkegaard blandt svenske studerende og unge forskere, er der stort set ingen i den ældre generation, som kan tilbyde undervisning eller vejledning i Kierkegaard. Kierkegaardsforskningen i Finland har også været sporadisk og i høj grad repræsenteret af enkelte individuelle studier. Endelig er interessen for Kierkegaard også vokset stort i Island de sidste 10 år. Her har forskere, især filosoffer, arbejdet intensivt med hans værker. *Gjentagelsen* og *Frygt og Bæven* er også blevet oversat til islandsk.

I det hele taget er det overraskende, at forskningen i Kierkegaard i de andre nordiske lande har været meget lidt systematisk og primært har været præget af enkelte forskeres individuelle arbejde. Det gælder især, når man sammenligner situationen med de solide forskningstraditioner i f.eks. Tyskland, Japan eller USA.

II. Det nye netværk og dets målsætning

Som allerede nævnt er der ikke tale om en stærkt udviklet forskningstradition i Kierkegaard i de nordiske lande, hvis vi nu ser bort fra Danmark. Men primært blandt studerende og unge forskere er der i dag en stor interesse for Kierkegaards værker i alle nordiske lande. Nærheden i sproget og i de nordiske landes religiøse traditioner betyder, at forskere fra disse lande har en mere direkte tilgang til Kierkegaards verden og tænkning end forskere fra andre lande. Dette faktum rummer en enestående mulighed for at fremme Kierkegaardstudier i en større fælles kulturel sammenhæng. Det har aldrig været forsøgt at bringe forskere fra de forskellige nordiske lande og forsknings-traditioner sammen i en fælles dialog. I stedet har enkelte forskere alt for tit arbejdet i relativ isolation. Det nye netværk tager sigte på at løse dette problem og prøver at forene forskere fra de nordiske lande og invitere dem til at bringe deres forskning ind i en større sammenhæng. Resultatet vil ikke kun være et højere forskningsniveau men også forbedrede uddannelsesmuligheder for unge forskere.

Det nye netværk vil gerne fremme forskningen i Kierkegaard, men formålet er også at styrke ph.d.-uddannelsen i Kierkegaard i en samlet nordisk sammenhæng. Netværkets mål er altså (1) at

fremme Kierkegaardforskning på det højeste niveau ved et samarbejde blandt nordiske forskere og (2) at skabe uddannelsesmuligheder af høj kvalitet for ph.d.-studerende og unge forskere, som beskæftiger sig med Kierkegaard i de nordiske lande. Netværket er tværfagligt og inkluderer forskere fra filosofi, teologi, litteraturvidenskab, filologi, historie, psykologi og idehistorie.

Netværkets forskningsprofil vil have to hovedfokuspunkter. Det ene punkt er kildeforskning, dvs. en undersøgelse af Kierkegaards kilder. Dette fokus finder sin begrundelse i, at de nordiske sprog giver forskere fra dette geografiske område en tilgang til Kierkegaards tekster og kilder, som internationale forskere, der læser Kierkegaard i oversættelse, ikke har. Det andet fokus vil være receptionshistorien. I de senere år har forskere sat Kierkegaard ind i nogle uventede sammenhænge som f.eks. analytisk filosofi eller asiatisk religiøs tænkning. Disse nye sammenhænge tvinger forskere til at gå tilbage til Kierkegaards tekster med friske øjne.

Projektets aktiviteter vil primært bestå i en række konferencer og seminarer, som skal afholdes i de forskellige nordiske lande. Disse arrangementer vil være organiseret af netværkets lokale grupper. De enkelte grupper vil få mulighed for at koncipere disse arrangementer med udgangspunkt i deres specielle behov og interesser. (1) Der vil være specialiserede forskerseminarer viet til enkelte værker eller emner i Kierkegaardforskningen. (2) Netværket vil også organisere intensive seminarer for ph.d.-studerende. (3) Det vil også være muligt for de enkelte forskere at holde gæsteforelæsninger i netværkets deltagende institutter. Målet

er at fremme Kierkegaardforskning og -interesse i de nordiske lande og at bringe de nordiske studerende og forskere i kontakt med hinanden. Netværket vil prøve at integrere de forskellige linjer i den internationale forskning og ph.d.-uddannelse.

Netværket vil sætte speciel fokus på uddannelsen af unge forskere og vil sigte efter at integrere dem på samme vilkår som seniorforskere. Netværkets ledelse har søgt at tilrettelægge konferencer og seminarer, som vil være nyttige for studerende i deres aktuelle arbejde. Netværket har omkring 25 kandidat- og ph.d.-studerende som medlemmer. Deres forskningsprojekter og metoder er meget forskellige, og dette faktum vil skabe en dynamisk og frugtbar udveksling af ideer.

III. Netværkets struktur og deltagere

Netværket er organiseret og administreret af en bestyrelse bestående af seniorforskere fra de forskellige nordiske lande. Bestyrelsens opgave er at fastlægge agendaen og målsætningen for netværket og at planlægge dets hovedaktiviteter. Et vigtigt formål er, at netværkets kreds af deltagere har så varieret og heterogen en sammensætning som muligt. De skal komme fra mange forskellige lande og fagområder. De inkluderer udgivere af de væsentligste forskningstidsskrifter og de førende skikkelser i de vigtigste forskningsinstitutter og -selskaber.

For så vidt som netværket har en langsigtet plan om at fremme den fremtidige Kierkegaardforskning i de nordiske lande, vil netværkets ledelse sætte fokus på at tiltrække unge Kierkegaardforskere og ph.d.-studerende, som aktivt kan deltage i netværkets aktiviteter. The Nordic Network of Kierkegaard Research håber så-

ledes på at kunne bidrage til at fremme Kierkegaardstudier i de nordiske lande og at give Kierkegaardforskningen et solidt fundament inden for det sprog og den kultur, som denne forskning knytter sig til. Dette kan bedst lade sig gøre ved at udvikle de talentfulde unge Kierkegaardstuderende og -forskere i de nordiske lande selv.

IV. Netværkets langsigtede målsætning

I fremtiden vil netværkets ledelse forsøge at udvide netværket internt i de forskellige lande, så at det vil komme til at omfatte så mange institutter og universiteter som muligt. Netværket vil også gerne bidrage til at skabe et svensk og et finsk Kierkegaardselskab efter samme model

som de danske og norske selskaber. Et vigtigt langsigtet formål for netværket er at skabe en varig enhed, som vil fortsætte også efter bevillingsperiodens udløb. Efter etableringen af et samarbejde og de nødvendige kontakter vil derfor forhåbentlig de forskellige forskningsinstitutter og Kierkegaardselskaber kunne fortsætte netværkets arbejde i fremtiden for deres egne midler. Samarbejdet kan ske i form af specifikke fælles projekter, som f.eks. et fælles forskningstidsskrift eller fælles seminarer og konferencer. På denne måde vil et ægte tværfagligt, nordisk forskningssamfund blive etableret, som mange år ud i fremtiden vil kunne bidrage til fremme af Kierkegaardforskning i de nordiske lande.

Søren Kierkegaard Selskabet

Program for Forårssemesteret 2012

Programmet for foråret 2012 er endnu ikke færdigt.

Datoerne for foredragene ligger dog fast, eftersom det altid er den sidste torsdag i måneden:

23. februar kl. 19.30

29. marts kl. 19.30

26. april kl. 19.30

31. maj kl. 19.30

Lige så snart programmet foreligger, vil det kunne findes her:

<http://www.kierkegaardselskabet.dk/program>

Kalender for Det Teologiske Fakultet

Særlige arrangementer og åbne møder ved Fakultetet annonceres under arrangementer på www.teol.ku.dk, i Universitetsavisen, Fakultetets studenterblad og så vidt muligt i Præsteforeningens Blad samt eventuelt i dagspressen.

Ved redaktionens afslutning er der planlagt følgende arrangementer på Fakultetet for forårssemestret 2012. Ændringer i programmet kan forekomme. Yderligere oplysninger om de enkelte arrangementer kan ses på www.teol.ku.dk. Alle arrangementerne er opgivet med præcise minuttal.

Kalender for **Teologisk Forening** se s. 50.

Kalender for **Søren Kierkegaard selskabet** se s. 46.

Lørdag den 11. februar kl. 9.00 – 19.00

Johannes Brahms (1833 – 1897), Ein deutsches Requiem (1868)

I anledning af opførelse af Johannes Brahms' Ein deutsches Requiem (1868), 6. februar 2012 i Helligåndskirken i København med Morten Schuldt Jensen som dirigent, afholdes seminar, hvor værket vil blive gennemgået med henblik på dets teologiske fortolkningsmuligheder. Desuden vil værkets teologiske baggrund og placering i det kulturelle landskab blive belyst.

Foredragsholdere: Morten Schuldt Jensen, Nils Holger Petersen, Sven Rune Havsteen m.fl.

Tilmelding nødvendig, senest onsdag den 6. februar hos organist Jytte Lundbak pr. mail: lundbak@doks.dk

Sted: Det Teologiske Fakultet, Købmagergade 46, 1.sal

Arr.: Center for Kunst og Kristendom i samarbejde med Forum for Musik og Teologi

Mandag den 27. februar kl. 13.15 – 15.00

NT-seminar. Emne: Messiashemmeligheden i Markusevangeliet. Ansvarlig: Troels Engberg-Pedersen

Oplæg kan rekvireres fra den forudgående fredag. Henvendelse til ABEs kontor (abe@teol.ku.dk) eller Troels Engberg-Pedersen (tep@teol.ku.dk).

Sted: Vær. 243, Købmagergade 46, 2. sal, 1150 København K

Arr.: Afdeling for Bibelsk Eksegese

Onsdag den 29. februar kl. 16.00 – 17.30

Gå-hjem-arrangement: „Dostojevskijs bibelbrug“ ved cand.theol. Kristian Mejrup

Sted: Kældercafeen, Det Teologiske Fakultet, Købmagergade 44

Arr.: Center for Studiet af Bibelens Brug

Fredag den 2. marts kl. 13.15 – 15.00

GT-seminar: Ph.d. stip. Kadri Metsma, University of Tartu vil diskutere problemstillinger relateret til emnet for hendes ph.d. afhandling: Samaritan Temple. Samaritan Temple Traditions in Comparison to Jewish Temple Traditions. Traditions about Shechem and Mount Gerizim in the Samaritan Pentateuch and the Old Testament

Sted: Vær. 243, Købmagergade 46, 2. sal, 1150 København K

Arr.: Afdeling for Bibelsk Eksegese

Mandag den 12. marts kl. 13.00 – 15.00

Seminar ved Ole Peter Grell, Reader in History, The Open University, UK

Foredragets titel: Brethren in Christ. A Calvinist Network in Reformation Europe

Sted: Refektoriet, vær. 147

Arr.: Afdeling for Kirkehistorie

Mandag den 26. marts kl. 13.15 – 15.00

NT-seminar. Emne: Gnosticisme. Ansvarlig: Tilde Halvgaard. Oplæg kan rekvireres fra den forudgående fredag. Henvendelse til ABES kontor (abe@teol.ku.dk) eller Tilde Bak Halvgaard (bak@teol.ku.dk).

Sted: Vær. 243

Arr.: Afdeling for Bibelsk Eksegese

Onsdag den 28. marts kl. 13.15 – 16.00

Seminar om børnebibler med to oplæg: Edith Aller: „Fra Johann Hübner (1728) til Sigurd Barrett (2010): Børns bibelhistorier og børnebibler gennem 300 år med særligt henblik på sprogbrug og funktion“. Synne Garff: „Et kærligt modspil – Bibelformidling med humor, håb og højt til loftet“

Sted: Aud. 7, Købmagergade 46, 1. sal, 1150 København K.

Arr.: Center for Studiet af Bibelens Brug

Fredag den 30. marts kl. 13.15 – 15.00

GT-seminar. Lektor Søren Holst: „Død, dødsrige og efterliv i det Gamle Testamente“

Sted: Oplyses senere

Arr.: Afdeling for Bibelsk Eksegese

Torsdag den 19. april kl. 15.30 – 18.30

In-visibility læsekreds. Udvalgte tekster af Merleau-Ponty og Waldenfels indledes og diskuteres.

Teksterne kan hentes cirka en uge før ml. kl. 11-13 hos Rasmus Markussen, sekretær.

Sted: Refektoriet, vær. 147.

Arr.: Afdeling for Kirkehistorie

Mandag den 23. april kl. 13.15 – 15.00

NT-seminar. Emne: Projekttema. Ansvarlig: Kasper Dalgaard. Oplæg kan rekvireres fra den forudgående fredag. Henvendelse til ABES kontor (abe@teol.ku.dk) eller Kasper Dalgaard (kda@teol.ku.dk)

Sted: Vær. 243

Arr.: Afdeling for Bibelsk Eksegese

Fredag den 27. april kl. 13.15 – 15.00

GT-seminar. Docent emeritus, John Strange, ledende arkæolog på udgravningen af Tell el-Fukhar i Jordan, i anledning af publiceringen af den endelige udgravningsrapport.

Sted: Vær 243

Arr.: Afdeling for Bibelsk Eksegese

Onsdag den 2. maj kl. 13.00 – 19.00

In-visibility på Statens Museum for Kunst.

Mere information følger.

Fredag den 18. maj kl. 13.15 – 15.00

GT-seminar. Doktorand Ulf Bergström, Uppsala Universitet: „Verbal aspects in Biblical Hebrew.

Sted: Vær. 243

Arr.: Afdeling for Bibelsk Eksegese

Torsdag den 24. maj kl. 15.30 18.30

In-visibility læsekreds. Udvalgte tekster af Kant og Heidegger indledes og diskuteres.

Teksterne kan hentes cirka en uge før ml. kl. 11 – 13 hos Rasmus Markussen, sekretær.

Sted: Refektoriet, vær. 147

Arr.: Afdeling for Kirkehistorie

Onsdag den 30. maj kl. 10.15 – 17.00

Temadag om Bibelens aktualitet i undervisningen

Oplægsholdere: Lars Bruhn, Ole Davidsen, Søren Holst, Hans Jørgen Lundager Jensen
Lektor Geert Hallböck holder afskedsforelæsning kl. 15.15 med efterfølgende reception.

Sted: Aud. 7, Købmagergade 46, 1. sal, 1150 København K

Arr.: Center for Studiet af Bibelens Brug

Torsdag den 31. maj kl. 13.15 – 15.00

Gæsteforelæsning ved adjungeret professor George Pattison: God – Love or Being?

Sted: Oplyses senere

Arr.: Afdeling for Systematisk Teologi

Mandag den 4. juni kl. 10.15 – 16.30

Seminar om Lokal kirkeudvikling og meningshedsstudier i Norge og Danmark.

Hele programmet findes på <http://www.teol.ku.dk/afd/cfk>

Forberedelsesmateriale fremsendes, når det foreligger, ved tilmelding til hri@teol.ku.dk

Sted: Aud. 11, Købmagergade 46, 3. sal ved elevatoren

Arr.: Center for Kirkeforskning

**Teologisk Forenings
program for forårssemestret 2012**

Tirsdag den 7. februar 2012 kl. 19.30

Lektor, ph.d. Søren Holst og ph.d.-stipendiat, cand.theol. Therese Bering Solten:

„Poetisk teologi i Salmernes Bog og hos Grundtvig“

Tirsdag den 6. marts 2012 kl. 19.30

Lektor, dr.theol., Lars Albinus, Aarhus Universitet:

„Religion, magt og kommunikation“

Tirsdag den 27. marts 2012 kl. 19.30

Generalsekretær i Bibelselskabet, ph.d. Morten Thomsen Højsgaard:

„Den tredje reformation. Gamle kirkelige retninger og nye religiøse tendenser“

Tirsdag den 17. april 2012 kl. 19.30

Paneldebat ved lektor, ph.d. Bent Meier Sørensen, Copenhagen Business School,

sognepræst, cand.theol. Lene Bischoff-Mikkelsen

og ph.d.-stipendiat, cand.theol. Diana Rigtrup:

„Coaching, coping og selvrealisering – teologisk belyst“

Tirsdag den 8. maj kl. 18.30

Generalforsamling

Tirsdag den 8. maj 2012 kl. 19.30

Cand.theol. Tine Reeh: „Kristendom, historie, demokrati. Hal Koch 1932-1945“

Møderne finder sted i Kældercafeen, Det Teologiske Fakultet, Købmagergade 44 o.g.

Publikationer fra Det Teologiske Fakultet

1. Kirsten Busch Nielsen, *Syndens brudte magt. En undersøgelse af Dietrich Bonhoeffers syndsforståelse*. Doktordisputats 2008. 418 sider.
2. René Rosfort, *Subjectivity and Ethics. Ricoeur and the Question of Naturalizing Personhood*. Ph.d.-afhandling. 2008. 250 sider.
3. Roar Lavik, *Ved alterets fod. Fra objektivitet til subjektivitet. Om transsubjektivitet og intersubjektivitet i Søren Kierkegaards nadverforståelse og nadverpraksis*. Ph.d.-afhandling 2007. 573 sider.
4. Kirsten Busch Nielsen (red.), *Det gode liv og Gud*. Fem foredrag fra Studienævnets Temadag 2007. 2008. 62 sider.
5. Johanne Stubbe Teglbjærg, *Krop og håb. En kritisk tolkning af nyere eskatologi under inddragelse af kropsfænomenologien*. Ph.d.-afhandling 2009. 290 sider.
6. Geert Hallböck (red.), *Bibeloversættelser. Fra Resens oversættelse 1607 til Den Nye Aftale 2007*. 2009. 50 sider.
7. Lars Sandbeck, *Rastløs uendelighed. Fantasibegrebets religionsfilosofiske relevans*. Ph.d.-afhandling 2009. 238 sider.
8. John Strange, *Teologi og Arkæologi. Udvalgte artikler 1966-2007*. 2009. 222 sider.
9. Ulrich Houlind Rasmussen, *The Memory of God. Hans Blumenberg's Philosophy of Religion*. Ph.d.-afhandling 2009. 298 sider.
10. Peter Flemming Olsen, *Open Theism on Providence and Theodicy. An Arminianized Evangelicalism*. Ph.d.-afhandling 2009. 396 sider.
11. Carsten Pallesen, *Handlen og være. Paul Ricæurs polytetiske refleksionsteori*. Doktordisputats 2009. 635 sider.
12. Anne Katrine Gudme (ed.), *Text and Ritual*. Papers presented at the symposium *Text and Ritual* in Copenhagen in November 2008. 2009. 79 sider.
13. Hans Raun Iversen, *Church, Society and Mission. Twelve Danish Contributions to International Discussions*. 2010. 276 sider.
14. Lars Christian Vangslev, *Res ipsa theologiae – om salmerne og affekterne I Luthers anden salmeforelæsning*. Ph.d.-afhandling 2010. 305 sider.

15. Mogens Müller, *Fire bidrag til fortolkningens historie*. 2010. 93 sider.
16. *Teologi – derfor! En artikelsamling om teologien og dens fag*. 2010. 68 sider.
17. Finn Damgaard, *Recasting Moses. The Memory of Moses in Biographical and Autobiographical Narratives in Ancient Judaism and 4th – Century Christianity*. Ph.d.-afhandling. 2010. 297 sider.
18. Kirsten Donskov Felter, *Mellem kald og profession*. Ph.d.-afhandling. 2010. 268 sider.
19. Troels Engberg-Pedersen & Niels Henrik Gregersen (eds.), *Essays in Naturalism & Christian Semantics*. 2010. 346 sider.
20. Anne L.C. Runehov, Niels Henrik Gregersen and Jakob Wolf (eds.), *The Human Project in Science and Religion*. Copenhagen University Discussions in Science and Religion Vol. 1. 2010. 165 s.
21. Mads Peter Karlsen, *The Grace of maternalism. Theology with Alain Badiou and Slavoj Žižek*. Ph.d.-afhandling 2010. 272 sider
22. Mogens Müller, *Skriften i Skriften. Mellem tradition og reception. Fjorten afhandlinger*. 2. ændrede udgave. 2011. 204 sider.
23. Trine Bjørnung Hasselbalch, *The Redactional Meaning of IQHodayot⁴. Linguistic and Rhetorical Perspectives on a Heterogeneous Collection of Prayer Texts from Qumran*. Ph.d.-afhandling 2011. 292 sider.
24. Louise Mubanda Rasmussen, *From dying with dignity to living with rules. AIDS treatment and „holistic care“ in Catholic organisations in Uganda*. Ph.d.-afhandling 2011. 303 sider.
25. Anne Katrine de Hemmer Gudme, *Before the God in this Place for Good Remembrance. An Analysis of the Votive Inscriptions from Mount Gerizim*. Ph.d.-afhandling 2011. 223 sider.
26. Frederik Poulsen, *En redegørelse for Zionmotivet i profetlitteraturen*. 2011. 191 sider.
27. Martin Wangsgaard Jürgensen, *Changing Interiors: Danish village churches c. 1450 to 1600*. Disputats 2011. 601 sider.
28. Lena Sjöstrand, *Mer än tecken. Atmosfär, betydelser och liturgiska kroppar*. Ph.d.-afhandling. 2011. 313 sider.
29. Niels Hyldahl, *Noget om Paulus – artikler 1973-2011*. 105 sider.

*Det Teologiske
Fakultetssekretariat*

Københavns Universitet
Købmagergade 44-46
DK-1150 København K

MAGASINPOST
STANDARD

B

POST

PP

DANMARK

Returneres ved varig adresseændring

DET TEOLOGISKE FAKULTET
KØBENHAVNS UNIVERSITET
KØBMAGERGADE 44-46
POSTBOX 2164
DK-1150 KØBENHAVN K

WWW.TEOL.KU.DK